Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા

પહેલી ચોપડી

स्नाक प्रमाणीकरण ११८४-१९८

66 ग
१६(१)

નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ओ३म्

पुस्तक-संख्या 66 ग/१६ १

पंजिका-संख्या २१८७१/२५-६-२००३

पुस्तक पर सर्व प्रकार की निशानियां लगाना वर्जित है । कोई सहाशय १५ दिन से अधिक देर तक पुस्तक अपने पास नहीं रख सकते । अधिक देर तक रखने के लिये पुनः आज्ञा प्राप्त करनी चाहिये ।

[illegible] તથી સારી
[illegible], અને તે
[illegible] ચોપડીઓ
[illegible] શાળાઓમાં
[illegible] રવી અને
[illegible] ચાર ધોરણના તે માળા પૂરી કરવા એ ઇરાદે, ઈ. સ. ૧૯૩૬ના જુલાઈમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ મંડળે નીચે મુજબનો ઠરાવ કર્યો હતો :

'ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી વાચનમાળા તૈયાર કરવા નીચેના સભ્યોની એક સમિતિ નીમવામાં આવે છે: શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેલકર, શ્રી. કિશોરલાલ મશરૂવાળા, અને શ્રી. નરહરિ પરીખ.'

શ્રી. કિશોરલાલભાઈ માળાના મુખ્ય સંપાદક તરીકે કામ કરે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું. પોતાના કામમાં મદદને માટે સમિતિએ શ્રી. જુગતરામ દવેને પોતાની સાથે લીધા. ઉપરાંત એક પરિપત્રથી ગુજરાતના લેખક તથા શિક્ષક મિત્રોને આ કામમાં બનતી મદદ કરવા નોતર્યા.

તે ઠરાવને અનુસરીને, 'ચાલણગાડી'ની સુધારેલી નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ગઈ છે, અને પહેલી ચોપડીની આ નવી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. ત્યાર પછીની ચોપડીઓનું કામ હાથ ઉપર છે, અને તે થોડા વખતમાં જનતા આગળ મૂકવાની આશા છે.

કેળવણીમાં આજકાલ અનેક અવનવા વિચારો ચર્ચાઈ રહ્યા છે. તેમાંય પ્રાથમિક કેળવણીની તો વિશેષે કરીને ચર્ચાઓ ચાલે છે. તેમાં

(અનુસંધાન પૂંઠાને ત્રીજે પાને)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાવલી પુ૦ ૨૮

વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા

પહેલી ચોપડી

66 ना/१६(१)
२१८७१
२५-६-२-७३
CHECKED 1973
Initial

નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પહેલી ચોપડીના પાઠો

૧ બા (ગીત)	૩	૨૯. લો લો દાતરડી (ગીત)	૩૯
૨. પ્રભાતિયું (ગીત)	૪	૩૦. ગરીબના બાપ	૪૦
૩. જય જય!	૬	૩૧. તકલી ગીત (ગીત)	૪૨
૪. ફૂલફળ	૭	૩૨. નાનાં કારીગરો	૪૩
૫. કેવો સુંદર!	૮	૩૩. હરણું	૪૫
૬. કસરત	૯	૩૪. શ્રવણ	૪૫
૭. કોદાળી પાવડો	૧૦	૩૫. વરસાદનાં ગીત (ગીત)	૪૬
૮. ઍાપુ (ગીત)	૧૨	૩૬. વિવેકી છોકરી	૪૭
૯. ગાંધીજી	૧૩	૩૭. શાળા નાહવા ચાલી (ગીત)	૪૯
૧૦. વડદાદા	૧૪	૩૮. કાબુલી દોસ્ત	૫૧
૧૧. આનંદી કાગડો	૧૬	૩૯. ચાંદલિયો (ગીત)	૫૨
૧૨. રાજા રડી પડ્યો	૧૮	૪૦. પેરીન બહેનના કાંકરા	૫૪
૧૩. નિશાળ (ગીત)	૧૯	૪૧. પ્રહ્લાદ–૧	૫૫
૧૪. ઘંટ વાગ્યો	૨૦	૪૨. પ્રહ્લાદ–૨	૫૬
૧૫. બહેન	૨૨	૪૩. સફાઈ ગીત (ગીત)	૫૮
૧૬. આવો પધારો!	૨૩	૪૪. એક મુસાફર	૫૯
૧૭. સફાઈની સીટી	૨૪	૪૫. કીડી અને કબૂતર	૬૧
૧૮. ઝાઝા હાથ રળિયામણા	૨૪	૪૬. રોટલાના મિત્રો	૬૩
૧૯. વહાલું વતન (ગીત)	૨૫	૪૭. ચબૂતરો	૬૫
૨૦. રામ	૨૮	૪૮. ચાલો રેંટિયા જોવા–૧	૬૭
૨૧. દયાળુ ડોશીમા	૨૯	૪૯. ચાલો રેંટિયા જોવા–૨	૬૮
૨૨. પરમેશ્વર (ગીત)	૩૦	૫૦. ડાંગર (ગીત)	૭૦
૨૩. ઝાડ ખાય ખરું?	૩૧	૫૧. તમને કોણ ગમે?	૭૨
૨૪. ઝાડ હસે ખરું?	૩૩	૫૨. સંપીલું કુટુંબ	૭૩
૨૫. ગાય (ગીત)	૩૪	૫૩. ઘરડાં મા (ગીત)	૭૫
૨૬. નાની ઉષા	૩૫	૫૪. હજરત ઉમર–૧	૭૮
૨૭. ઘોડાનો શોખીન	૩૭	૫૫. હજરત ઉમર–૨	૭૯
૨૮. ભાઈનો આંબો	૩૮	૫૬. વરસાદનો આંક	૭૯

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧ લો : બા

બાળક બોલે અક્ષર પહેલો : બા બા બા.
એ જ બોલ સહેલામાં સહેલો : બા બા બા.

બાળક ખાતાં પીતાં બોલે : બા બા બા.
હસતાં રમતાં રોતાં બોલે : બા બા બા.

વહાલામાં વહાલી વસ્તુ છે : બા બા બા.
મીઠામાં મીઠી વસ્તુ છે : બા બા બા.

પોતે ભૂખી રહી ખવડાવે : બા બા બા.
પોતાનું દુઃખ હસી છુપાવે : બા બા બા.

પુસ્તકાલય ગુરુકુલ કાંગડી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વાંક કરો તોપણ ના મારે: બા બા બા.
હેત કરીને ભૂલ સુધારે: બા બા બા.
મૂળાક્ષરમાં અક્ષર પહેલો: હો.. જો બા.
પહેલીમાંનો પાઠ પહેલો: હો.... જો બા

૩૦

મા ઉપરતું વહાલ બાળકો માત્ર લાડ કરીને કે આ ગીત ગાઈને જ બતાવશે ? કે વહાલી માના કામમાં મદદ કરીને ?

ચિત્ર: માતા બાળકને વંદના શીખવે છે. (અજંતાના પ્રસિદ્ધ ક્ષામંડપોમાંનું ચિત્ર.)

પાઠ ૨ જો: પ્રભાતિયું

સૂરજ ઊગ્યો રે સરોવરિયાની પાળે કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
ભમરા ઊડે રે કેવડિયાની ડાળે કે, વહાણેલાં૦
મેના કોયલ રે બોલે મનહર માળે કે, વહાણેલાં૦
નાચે કૂદે રે હરણાં ઊંચી ફાળે કે, વહાણેલાં૦
સૂતા જાગો રે વસુદેવના નન્દ કે, વહાણેલાં૦
શુભ શબ્દો રે બોલે સાધુ સન્ત કે, વહાણેલાં૦
લેજો લેજો રે શ્રીરામનું નામ કે, વહાણેલાં૦
કરજો કરજો રે કંઈ મંગળ કામ કે, વહાણેલાં૦
દેજો દેજો રે દીન જનને દાન કે, વહાણેલાં૦
ગાજો ગાજો રે હરિનાં ગુણગાન કે, વહાણેલાં૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

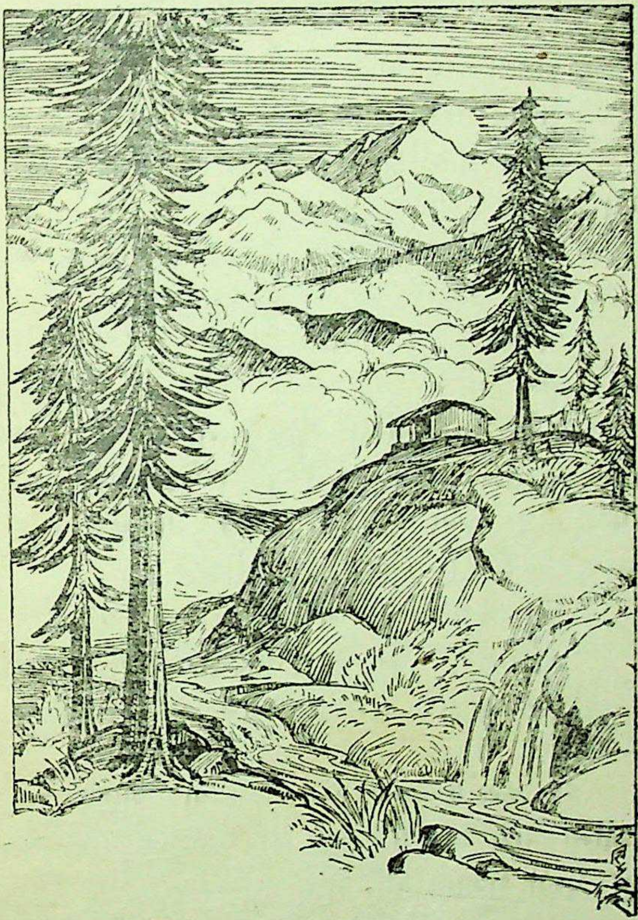

મંગળ પ્રસંગોએ ગાવાનું ગુજરાતણોનું માનીતું પ્રભાતિયું

ઘેર ઘેર સવારમાં બાળકો પ્રભાતિયાં ગાતાં જાગે અને પોતાનાં નાનાં ભાંડુઓને તે ગાઈને જગાડે તો કેવું રૂડું ? તેમને બીજાં પ્રભાતિયાં પણ શીખવો.

ચિત્ર : બરફથી ઢંકાયેલા હિમાલય ઉપર સૂર્ય ઊગે છે

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩ જો : જય જય !

'દીકરા કનુ, જાગી જા બેટા.

'સવાર પડવા આવી છે.

'નાનાં પંખીડાં પણ જાગી ગયાં છે. જો તેઓ કેવાં ગાય છે !

'વળી, આ કાગડાઓ જોયા ? તેઓ નદીએ નાહવા જાય છે.

'લે બેટા, આ પાણીનો લોટો. વહેલો બેઠો થા. આંખો ધો.'

એ તો માના મીઠા બોલ. નાના કનુની નીંદર ઊડવા લાગી. પહેલાં તો તે સળવળ્યો. પછી તેનાં પોપચાં જરા જરા ઊઘડ્યાં. તેનું મોં મંદ મંદ મલક્યું. તેના હોઠ ફૂલની જેમ ખીલ્યા.

'બા, જય જય! ભજનનો વખત થયો!'

'હા, મારા રતન. મોટી બહેન તંબૂરો મેળવે છે. બાપુજી નાહીને હમણાં આવશે. હવે વહેલો વહેલો ઊઠ, દીકરા.'

કનુ હસતો અને રમતો જાગ્યો. માએ તેને પાણીનો લોટો આપ્યો. તેણે ઠંડા પાણીથી આંખો ધોઈ. પછી કોગળા કરી મોઢું સાફ કર્યું.

પછી તે દોડતો દોડતો ભજનમાં ગયો. બાપુજીએ તેને પોતાની પાસે બેસાડ્યો.

આ અને આ જાતના હવે પછીના પાઠોમાં બાળકો 'કનુ'ને સ્થાને પોતાનાં કે પોતાનાં નાનાં ભાઈબહેનોનાં નામો મૂકીને વાંચી શકે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સવારે જાગીને નમસ્કાર કરવાની જુદા જુદા કુટુંબોની રીતરસમો પ્રમાણે ફેરફાર કરીને પાઠ ઘટાવવાથી રસ વધશે.

પાઠ ૪થો : ફૂલફળ

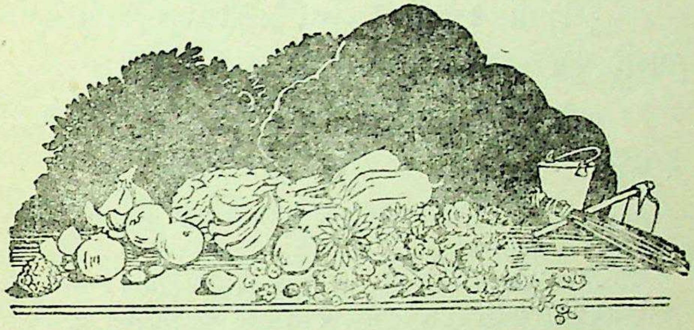

ભજન પછી કનુ પેટ સાફ કરવા જાય છે. એમાં તે આળસ કરતો નથી.

ઘર પાસે વાડીમાં પાયખાનું છે. તે ઘણું જ ચોખ્ખું છે. તેમાં હવા અજવાળું ખૂબ આવે છે. તેમાં માખીઓ બણબણતી નથી. દરેક જણ મળ ઉપર માટી ઢાંકે છે.

એ પાયખાનું કોણ સાફ કરે છે?

કનુના પિતાજી પોતે.

કોઈ વાર બા પણ સાફ કરે છે. કોઈ વાર મોટી બહેન પણ સાફ કરે છે. કનુ ઘણી વાર તેમની મદદમાં જાય છે.

પછી તેમનું પાયખાનું ગંદું કેમ હોય?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તેઓ વાડીમાં ખાડો ખોદે છે. મળ મૂત્ર તે ખાડામાં દાટે છે. તેનું ખાતર બને છે. ગંદકીને બદલે ફૂલોની સુગંધ ફેલાય છે. સરસ સરસ ફળો થાય છે.

આખા ગામમાં તે ફળફૂલ વખણાય છે.

ફૂલ તો કનુની વાડીનાં! એના રંગ ઓર એની સુગંધ ઓર!

ફળ તો કનુની વાડીનાં! કેવાં મોટાં! કેવાં રૂપાળાં! કેવાં મીઠાં!

બાળકોનાં ઘરોમાં તેમ જ ગામમાં શૌચવ્યવસ્થા કેવી છે તે વિષે બાળકો સાથે વાતચીત કરો.

પાઠમાં વર્ણવેલી વ્યવસ્થા શાળામાં દાખલ કરશો? શૌચની ઉત્તમ ટેવો પ્રજાનાં બાળકોમાં દાખલ કરવી એ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનું એક મહત્વનું અંગ છે.

પાઠ ૫ મો : કેવો સુંદર!

પછી કનુએ દાતણ કર્યું, દાંત ઘસ્યા, કોગળા કર્યા, ઊલ ઉતારી, આંખો ધોઈ.

દાતણ કરી તે નાહવા ગયો.

કનુ રોજ કૂવે જઈ ઠંડા પાણીથી નહાય છે. તે પોતાને હાથે જ પાણી ખેંચી લે છે. હાથે પાણી ખેંચવાનો તેને શોખ છે. તેથી બાએ તેને માટે નાની ડોલ કૂવા ઉપર રાખી છે.

કનુ માટે બા છાશની વાડકી લઈ આવી.

'લે બેટા, આજે આ છાશ મીઠું માથે નાખ. તેનાથી મેલ ધોવાઈ જશે, અને વાળ સુંવાળા થશે.'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

કનુએ સારી રીતે સ્નાન કર્યું. બધાં અંગો ચોળી ચોળીને ધોયાં. પછી તેણે સ્વચ્છ અંગૂછાથી શરીર લૂછ્યું.

પછી તેણે સ્વચ્છ કપડાં પહેર્યાં. કાંસકીથી વાળ પણ ઓળ્યા.

પછી કનુએ બા અને બાપુજીને પ્રણામ કર્યા. વહાલા પુત્રને જોઈ એમની આંખો ઠરી.

કનુ અત્યારે કેવો સુંદર દેખાતો હતો! એમ તો તે જ્યારે જુઓ ત્યારે હસતો જ હોય છે. પણ સવારમાં દાતણપાણી કરી, નાહી ધોઈ, સ્વચ્છ કપડાં પહેરે છે, ત્યારે તેનો ચહેરો ખરેખરો ખીલી ઊઠે છે.

દાતણ કરવું, નાહવું, ધોવું, એ શારીરિક સ્વચ્છતાની પ્રવૃત્તિઓ શાળાના સમયપત્રકમાં વખતોવખત રાખવી ઘટે છે.

અંગૂછો = અંગ લૂછવાનો કકડો, ટુવાલ.

પાઠ ૬ ઠ્ઠો : કસરત

રસોડામાંથી સુવાસ છૂટવા લાગી છે. ત્યાં નાસ્તાની તૈયારી ચાલે છે.

કનુના મોંમાં પાણી છૂટ્યું. તેને કકડીને ભૂખ લાગી હતી. એક તો નાનો બાળક, અને પાછો સાજો તાજો. પછી ભૂખ કેમ ન લાગે? વળી તે ઠંડા પાણીથી નાહ્યો છે. તેથી તેની ભૂખ ઘણી જ તેજ થઈ ગઈ છે.

છતાં કનુ સીધો રસોડામાં દોડ્યો નહિ. નાસ્તા પહેલાં તેને કસરત કરવાની હતી.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તેણે થોડી ઊઠબેસ કરી. થોડાં આસનો કર્યાં. કમાન વાળી. પછી તે થોડું દોડી આવ્યો.

કનુનાં પગલાં સાંભળી રસોડામાંથી મોટી બહેન બોલ્યાં :

'કનુભાઈ, કસરત પૂરી થઈ કે? ચાલ ભાઈ નાસ્તો કરી લે.'

કનુ—હા બહેન. જરા આરામ લઈને આવું છું.

બહેને હસીને કહ્યું, 'ભાઈએ આજે ઘોડો બહુ દોડાવ્યો લાગે છે. કેટલો હાંફી ગયો છે!'

આરામ લીધા પછી કનુએ રોટલો, ઘી, ગોળ ખાધાં અને ઉપર વાટકો ભરી દૂધ પીધું.

બાળકોમાં નિયમિત કસરત કરવાનો, દોડવાનો, લાંબે સુધી ફરવા જવાનો શોખ પેદા કરો.

પાઠ ૭ મો : કોદાળી પાવડો

નાસ્તો કરીને કનુ વાડીએ ઊપડ્યો. તેણે એક હાથમાં પાવડો લીધો અને બીજા હાથમાં કોદાળી લીધી.

કનુ નાનો હતો તેવાં તેનાં કોદાળી પાવડો પણ નાનાં હતાં. બાપુજીએ તે ખાસ નાનાં કરાવી દીધાં હતાં.

વાડીમાં એક ક્યારો કનુનો પોતાનો હતો. તે તેણે પોતે ખોદ્યો હતો. તેમાં તેણે પોતે મોગરો રોપ્યો હતો. તેણે પોતે તેને ફરતી વાડ કરી હતી.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વાડીમાં આવીને કનુ સીધો પોતાના ક્યારા પર ગયો.

આજે એ છોડ પર તેણે કંઈક નવું જ જોયું. લીલાં પાન વચ્ચે ફૂલોની ઝીણી કળીઓ ફૂટી હતી. તે જોઈ કનુ આનંદમાં આવી નાચવા લાગ્યો.

બાપુજી કામ કરતા હતા ત્યાંથી તે તેમને તેડી લાવ્યો. તેમને પોતાના મોગરાની કળીઓ બતાવી.

આજે તેણે બહુ જ પ્રેમથી પોતાના મોગરાને પાણી પાયું.

વહાલા મોગરાને રાજી કરી કનુ બાપુજી પાસે ગયો. બાપુજી રીંગણીનાં ધરુ રોપતા હતા.

બાપુજીએ પૂછ્યું, 'કેમ બેટા, આજે શું કામ કરીશ?'

કનુ—બાપુજી, કહો તો આ ધરુને પાણી પાઉં.

બાપુજીની રજા મળી, એટલે કનુ ઝારી વતી ધરુને પાણી પાવા લાગ્યો.

બાપુજી ધરુ રોપતા જાય, અને કનુ પાણી રેડતો જાય. એમ જમવાનો વખત થતાં સુધી બાપ-દીકરાએ કામ કર્યું.

માબાપનાં કામોમાં મદદ કરવાનું બાળકોને ઉત્તેજન આપો. તે કામોને શિક્ષણનાં વાહનો બનાવવાં જોઈએ.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૮મો : બાપુ

મને વહાલું બાપુ કેરું નામ છે રે,
એને હૃદિયે રઘુપતિ રામ છે રે. મને૦
પહેરી પોતડી ને ચાખડીએ ચાલતા રે.
વહાલો બાવા બધાંને બનાવતા રે. મને૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ઢેડ મેલા ઘેલાને લેતા સોડમાં રે,
એનો આતમ રમે રણછોડમાં રે. મનો૦
વહાલે ઓખી ડોશીની લીધી સાર છે રે,
અન્નદાતા રૂડા રેંટિયાના તાર છે રે. મનો૦
દુઃખ પોતે વેઠે ને બીજા હારતા રે,
વહાલો માંડે પ્રહ્‌લાદજીની વારતા રે. મનો૦

તનસુખ ભટ્ટ

આ ગીતમાં ગાંધીજીના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો બાલભોગ્ય ભાષામાં મૂકવામાં આવ્યા છે. ગાંધીજીના જીવનમાંથી પ્રસંગો ટાંકી બાળકોને તે સમજાવો.
સાર = સંભાળ.

પાઠ ૯મો : ગાંધીજી

ગાંધીજી રોજ ચાર વાગ્યાને ટકોરે જાગે છે.

તેઓ રોજ સવાર સાંજ પ્રાર્થના કરે છે.

તેઓ રોજ સવાર સાંજ ફરવા જાય છે.

તેઓ કદી ધીરા ધીરા ચાલતા નથી. પણ હમેશાં ચેતનથી ચાલે છે.

તેઓ કદી ઢીલા બેસતા નથી. હમેશાં ટટ્ટાર અને સ્થિર આસન લગાવીને બેસે છે.

તેઓ ટેબલ પર અઢેલીને લખતા નથી. ટટ્ટાર બેસી, ઘૂંટણ પર કાગળ રાખીને જ લખે છે.

તેઓ લખેલું ફરીથી વાંચ્યા વગર આગળ જવા દેતા નથી. પત્તું લખે તોપણ વાંચી, સુધારા કરી, પછી જ ટપાલમાં નાખે છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગાંધીજીને સ્વચ્છતા અને સુઘડતા ઘણી જ પ્રિય છે. તેથી તેમનાં કપડાં અને બીજી ચીજો હમેશાં ઘણાં જ સ્વચ્છ અને ટાપટીપવાળાં રહે છે.

ગાંધીજી રોજ કાંતે છે. ગમે તેવું કામ હોય તોપણ કાંત્યા વિના રહેતા નથી.

કોઈ બાળારાજા આવી ચડે, તો ગાંધીજી જરા ગેલ કરી લીધા વિના ન જ રહે.

વાતચીત કરતાં ગાંધીજી ખડખડાટ હસીને ફૂલ વેરે છે.

ગાંધીજીના બાળપણ વિષે, તેમનાં આશ્રમ વિષે, તેમનાં ખાદી વગેરે કાર્યો વિષે બાળકોને વધારે પરિચય આપો.

પાઠ ૧૦ મો : વડદાદા

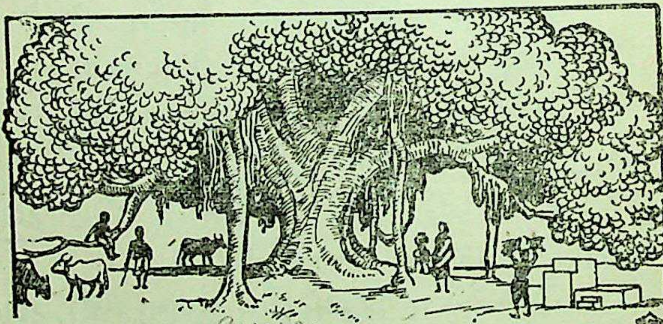

ગામના પાદરમાં વડ ઊભો છે. કોણ જાણે કેટલાંય વરસથી તે ઊભો છે.

તે પવનમાં ઝૂલે છે અને ગામનું ભલું ચાહે છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તે જતાંને દુવા દે છે, આવતાંને આવકાર આપે છે.

એ તો ગામના દાદા છે. એ વડ નથી, એ વડદાદા છે.

તે સૌના કરતાં મોટા છે; સૌના કરતાં જૂના છે; સૌના પહેલાંના છે.

ગામનાં છોકરાંઓ વડ ઉપર ચડી રમે છે. તેમના બાપાઓ પણ આ વડ ઉપર રમતા. તેમના દાદાઓ પણ આ જ વડ ઉપર ચડીને રમતા.

ગામનો ગોવાળ વડ નીચે ધણ બેસાડે છે. તેનો બાપ પણ આ વડ નીચે ધણ બેસાડતો. તેના દાદા પણ આ જ વડ નીચે ધણ બેસાડતા.

ડોશીમા વડ નીચે પરબ માંડે છે. ડોશીનાં ડોશી આ જ વડ નીચે પરબ માંડતાં. ડોશીનાં ડોશીનાં ડોશી પણ આ જ વડ નીચે પરબ માંડતાં.

વડદાદાને લાંબી લાંબી જટા છે. વડદાદાની ડાળીઓ ઠેઠ ભોંયે પહોંચી છે. નાનાં છોકરાંને તેડવા માગતા હશે!

વડદાદાની ઘટા કેવી પથરાઈ છે? જાણે આપણા માથા ઉપર લીલું આકાશ.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તેમાં રાતા ટેટાઓ કેવા શોભે છે? જાણે લીલા આકાશમાં રાતા તારા !

ગામનાં ઝાડો સાથે બાળકોને ગાઢ મૈત્રી થવા દો. ત્યાં તેમને વખતોવખત રમવા લઈ જાઓ. ઝાડોના ઇતિહાસ શોધી તેમને કહો — કોણે રોપેલાં? ક્યારે? તેની નીચે કોણે કોણે મુકામ કરેલો? વગેરે.

પાઠ ૧૧ મો : આનંદી કાગડો

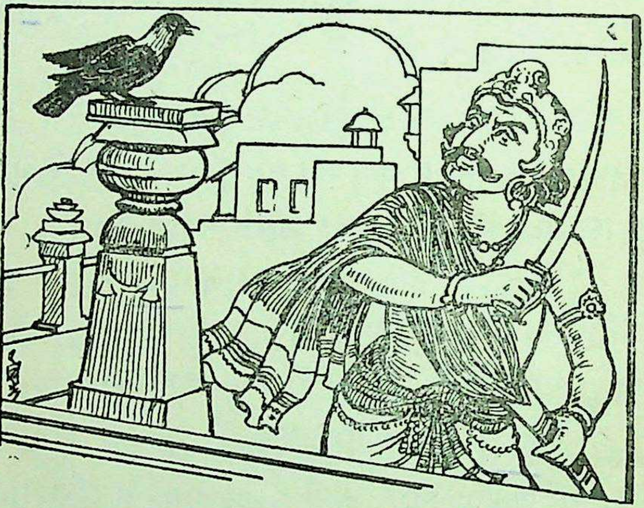

એક હતો આનંદી કાગડો. તે સદા આનંદમાં ને આનંદમાં રહે. ગમે તે થઈ જાય પણ કદી રડે જ નહિ. તે તો સદાય ગાય, નાચે અને આનંદ કરે.

રાજા કહે, 'અરે ન શું રડે? કાગડાને રડાવું ત્યારે હું રાજા.'

રાજાએ હુકમ કર્યો, 'કાગડાને પકડી કેદમાં પૂરી દો.'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

કેદમાં આનંદી કાગડો તો ગાવા લાગ્યો :

રાજા બહાદુર બન્યા છીએ,
ભાઈ, રાજા બહાદુર બન્યા છીએ !
સિપાઈ પહેરો ભરે છે,
ભાઈ, સિપાઈ પહેરો ભરે છે !'

રાજા કહે, 'અરે, કાગડો કેદથી રડતો નથી. ત્યારે નાખો એને કૂવામાં. ડબકાં ખાશે એટલે રડવા મંડશે.'

કાગડાભાઈ કૂવામાં પડ્યા પડ્યા ગાવા લાગ્યા :

'કૂવામાં તરતાં શીખીએ છીએ,
ભાઈ, કૂવામાં તરતાં શીખીએ છીએ !
ડબ ડબ ડબકાં ખાઈએ છીએ,
ભાઈ, ડબ ડબ ડબકાં ખાઈએ છીએ !'

રાજા ચિડાઈને બોલ્યો, 'એમ ? કાગડો હજુ રડતો નથી ? જાઓ, એને બાંધીને તડકામાં ઊભો રાખો. પગ દાઝશે એટલે હમણાં રડવા મંડશે.'

પણ કાગડાભાઈ તો એના એ જ રહ્યા. તે તો આનંદી સૂરે ગાવા લાગ્યા :

'ચાંદનીની મોજ માણીએ છીએ,
ભાઈ, ચાંદનીની મોજ માણીએ છીએ !
ઠંડી હવા ખાઈએ છીએ,
ભાઈ, ઠંડી હવા ખાઈએ છીએ !'

૧—૩

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૨ મો : રાજા રડી પડચો

રાજા કહે, 'અરે, આ કાગડો તો ભારે જબરો! આટલા દુઃખમાં નાખ્યો તોયે રડતો નથી. લાવ, હવે તેને સુખમાં નાખું.'

રાજાએ હુકમ કર્યો, 'આ કાગડાને ઘીના કુલ્લામાં નાખો.'

કાગડાભાઈને તો એ પણ સવળું પડચું. તે ખુશી થતો ગાવા લાગ્યો :

'ઘીના લબકા ભરીએ છીએ,
ભાઈ, ઘીના લબકા ભરીએ છીએ!
તાજામાજા થઈએ છીએ,
ભાઈ, તાજામાજા થઈએ છીએ.'

રાજાએ બરાડો પાડી બીજો હુકમ કર્યો, 'અરે, એને ગોળની કોઠીમાં નાખો.'

કાગડાભાઈ તો ગોળની કોઠીમાંયે ગાવા મંડચા :

'ગોળનાં દડબાં ખાઈએ છીએ,
ભાઈ, ગોળનાં દડબાં ખાઈએ છીએ!
ખાઈને પઠ્ઠા થઈએ છીએ,
ભાઈ, ખાઈને પઠ્ઠા થઈએ છીએ!'

રાજા હવે તો બહુ જ મૂંઝાયો. 'આ કાગડાને હવે મારે શું કરવું?' તેણે તો કાગડાને પકડી છાપરા ઉપર ફેંકચો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

કાગડાભાઈ તો છાપરા ઉપર બેઠા બેઠા આનંદથી ગાવા લાગ્યા :

‘નળિયાં ચાળતાં શીખીએ છીએ,
ભાઈ, નળિયાં ચાળતાં શીખીએ છીએ!
રાજાનું છાપરું ચાળીએ છીએ,
ભાઈ, રાજાનું છાપરું ચાળીએ છીએ!’

છેવટે રાજા એવો ખિજાયો કે તે પોતે જ રડી પડ્યો; અને આનંદી કાગડો આનંદ કરતો કરતો ઊડી ગયો.

આવી વાર્તાઓ ઉપરથી બાળકો નાટક કરી શકશે.

કાગડાની બીજી જાણીતી વાર્તાઓ કહો: ૧. કાગડો કૂંજામાં કાંકરા નાખી પાણી ઉપર લાવે છે; ૨. કાગડો હંસની સરસાઈ કરવા જાય છે; ૩. કાગડાને ફુલાવી શિયાળે તેની પૂરી પડાવી લીધી, વગેરે.

પાઠ ૧૩ મો : નિશાળ

બાપુ! બેસો તમે, હું ખેડ કરી આવું,
કહો તો રોજ રોજ ખેતરે હું જાઉં;
શું શું ભણ્યો હું તેનું પારખું બતાવું,
શું શું ભણી હું તેનું પારખું બતાવું.

ભાઈ! બેસો તમે, હું ગાય ચારી લાવું,
કહો તો વાછડાંને પાણી પાઈ આવું. શું શું૦

બહેની! બેસો તમે, હું ગાય દોહી લાવું,
કહો તો ગોરસાંમાં છાશ તાણી લાવું. શું શું૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

માડી! બેસો તમે, હું રાંધવાને જાઉં,
　કહો તો રોટલાનો લોટ દળી લાવું. શું શું૦
દાદી! બેસો તમે, હું કાંતવાને જાઉં,
　કહો તો પૂણી સારુ પીંજણી ચલાવું. શું શું૦
દાદા! બેસો તમે, હું વારતા સુણાવું,
　કહો તો દોહરાનો ડાયરો જમાવું. શું શું૦
ભાભી! બેસો તમે, હું ઘોડિયું ઝુલાવું,
　કહો તો હાલરાંએ ઓરડી ગજાવું. શું શું૦
જેના ભણતરથી મારા ગુરુની આશિષ પાઉં,
　સૌને ઘરમાં પણ સાકર જેવો ભાવું,
　સૌને ઘરમાં પણ સાકર જેવી ભાવું,
　　એ રે નિશાળ સારુ વારી વારી જાઉં.

પ્ર૦

ગીતમાં વર્ણવેલી પ્રવૃત્તિઓનો અનુભવ વિદ્યાર્થીઓને આપવા શું કરશો? એ બધું શાળાના મકાનમાં ભેગું કરી શકાશે નહિ. બાળકોનાં ઘરોમાં, ખેતરોમાં અને સીમમાં શાળા ફેલાવી દેવી પડશે.

પાઠ ૧૪મો: ઘંટ વાગ્યો

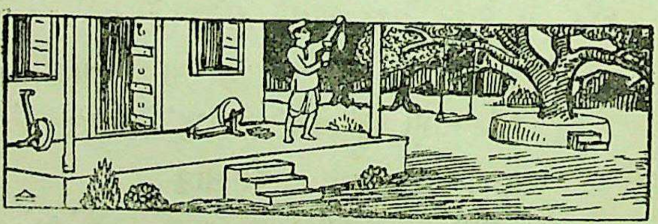

ઘંટ વાગ્યો. ઘેર ઘેર તેનો અવાજ પહોંચી ગયો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બાળકો અને બાળાઓ તૈયારી કરવા મંડી ગયાં.

કોઈને કાંતણકામ કરવાનું છે. તેઓ તકલી-પેટી અને અટેરણ લે છે. કોઈ રેંટિયા અને ફાળકા લે છે.

કોઈને ખેતીકામ કરવાનું છે. તેઓ કોદાળી અને પાવડા લે છે. કોઈ નીંદવાની ખરપડી લે છે.

કોઈને સીવણકામ કરવાનું છે. તેઓ સોય અને દોરા લે છે, ગજ અને કાતર લે છે.

કોઈ લખવા માટે લેખણ અને ખડિયો લે છે.

કોઈ ચીતરવા માટે પીંછીઓ અને રંગની કુલડી લે છે.

કોઈ ગણિત માટે માપપટ્ટી અને ત્રાજૂડી લે છે.

કોઈ વાચનપોથી લે છે. કોઈ ગીતપોથી લે છે. કોઈ નકશાપોથી લે છે.

બહેને જે જે કહેલું હશે, તે તે છોકરાંઓ લે છે. યાદ કરી કરીને તેઓ બધું જ લે છે.

બહેન એટલે શિક્ષિકા. નાનાં બાળક બાળાઓને ભણાવવાનું સ્વાભાવિક કામ બહેનોનું જ હોય ને ?

બાળશિક્ષણમાં માત્ર ચોપડીઓ ઉપર આધાર ન રાખતાં, આ પાઠમાં કહ્યાં છે તેવાં સાહિત્યનો ઉપયોગ વધારો.

पुस्तकालय गुरुकुल कांगड़ी

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૫ મો : બહેન

બહેન સૌથી પહેલાં શાળામાં આવ્યાં. તે દરવાજા પાસે જઇ ને ઊભાં રહ્યાં. બાળકો હસતાં રમતાં આવે તેમને આવકાર આપવો જોઈએ ને !

જુઓ, બાળકો હવે આવવા લાગ્યાં. કોઈ જમણી બાજુથી આવે છે. કોઈ ડાબી બાજુથી આવે છે. કોઈ સામેથી આવે છે. કોઈ પછવાડેથી આવે છે.

કોઈ એકલું આવે છે. કોઈ બબ્બેના જોડકામાં આવે છે. કોઈ તો પાંચસાતના ઝૂમખામાં આવે છે.

કોઈ વાતો કરતાં આવે છે. કોઈ ગાતાં ગાતાં આવે છે. કોઈ રમતાં રમતાં આવે છે.

બહેનને જુએ છે કે તરત બાળકોના ચહેરા કેવા હસે છે! બાળકોને જોઈને બહેન પણ હસે છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૬ મો : આવો પધારો !

કોઈ બાળકો હાથ જોડી 'જય જય' બોલે છે. કોઈ માથું ઝુકાવી 'સલામ' બોલે છે. કોઈ હાથ ઊંચો કરી 'સાહેબજી' કહે છે.

કોઈ પાસે આવીને નમે છે. કોઈ તો છેટેથી જ બોલી ઊઠે છે : 'જય જય બહેન, જય જય!'

કોઈ ધીમે રહીને માથું નમાવે છે. કોઈ બાળક તો દૂરથી દોડી બહેનને બાઝી પડે છે. કોઈ વળી બહેનનો હાથ લઈ ચૂમી કરે છે.

બહેન સૌને સામા જય જય કરે છે. સૌને ખબરઅંતર પૂછે છે.

'આવો રાધા બહેન, મઝામાં છો ને ?'

'આવો આદમજી, તમારી શરદી મટી ગઈ ને ?'

'કેમ મીઠી બહેન, કાલે ક્યાં ગયાં હતાં ?'

કોઈને તો બહેન તેમના ઘરની વાત પણ પૂછે છે.

'આવો મીરાં બહેન, તમારે ઘેર કોણ મહેમાન આવ્યા છે ?'

'આવો ભીખુભાઈ, બાનો તાવ ઊતર્યો કે ?'

બાળકોને આવકાર આપવાની પ્રથાને, શિક્ષણનું એક મહત્ત્વનું અંગ ગણી, અનુસરો. એથી બાળક વિવેકના નિયમો તો શીખશે જ. ઉપરાંત તેઓને માટે શાળા એ આનંદનું ધામ બનશે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૭ મો : સફાઈની સીટી

બહેનને નમી બાળકો શાળામાં ગયાં.

સફાઈની સીટીનો વખત થવા આવ્યો છે. બધાં બાળકો અને બાળાઓ ઉતાવળમાં છે. તેમને વાત કરવાની ફુરસદ નથી. હસવાનો કે રમવાનો પણ વખત નથી.

સૌ સૌની તૈયારી કરે છે. તેઓએ ચોપડીઓ અને સાધનો ઠેકાણે મૂક્યાં. વધારાનાં કપડાં ઉતાર્યાં. ટૂંકાં કપડાં પહેરી રાખ્યાં. તેમને સફાઈમાં જવાનું છે ને?

ચાલો, સીટી તો વાગી. બધાં બાળકો દોડીને ચોકમાં ભેગાં થવા લાગ્યાં.

'એક....દો....તીન....ચાર....પાંચ....છ....સાત........' તેઓએ ચટકથી ગિનતી કરી.

તરત બહેને હુકમ કર્યો, 'ટુકડીવાર ઊભાં રહો.'

એકદમ દસ ટુકડીઓ પડી ગઈ.

આ ટુકડીઓને જુદાં જુદાં કામો કરવાનાં છે.

પાઠ ૧૮ મો : ઝાઝા હાથ રળિયામણા

પહેલી ટુકડી શાળા વાળશે.

બીજી ટુકડી પાણી ભરશે.

ત્રીજી ટુકડી પેશાબખાનાં સાફ કરશે.

ચોથી ટુકડી છબીઓ લૂછશે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાંચમી ટુકડી બાગમાં પાણી પાશે.

છઠ્ઠી ટુકડી કૂવાની નીક સાફ કરશે.

સાતમી ટુકડી ચોગાનમાં છંટકાવ કરશે.

આઠમી ટુકડી ઉમરામાં રંગોળી પૂરશે. ફૂલ પાનનાં તોરણો બાંધશે.

નવમી ટુકડી બાલમંદિરનાં બાળકોનાં હાથ મોં ધોશે.

દસમી ટુકડી નાની બાળાઓના ચોટલા ઓળશે.

દસે ટુકડીઓ અરધો કલાક કામ કરશે. એક પણ બાળક નવરું નહિ રહે. એક પણ શિક્ષક નવરો નહિ રહે. મોટાં હશે તે ભારે કામ કરશે. નાનાં હશે તે હળવાં કામ કરશે.

અરધા કલાકમાં તો શાળા નવી નવી થઈ જશે. એકેએક જણ મંડી પડે, પછી શી વાર લાગે? ઝાઝા હાથ રળિયામણા!

દરેક શાળામાં આરંભ આ પ્રકારે થશે એવી આશા છે. સફાઈકામ નોકરો પાસે કરાવવાથી કેળવણીનું એક અમૂલ્ય સાધન એળે જાય છે.

પાઠ ૧૯મો : વહાલું વતન

સફાઈ પછી રોજ સભા ભરાય છે.

હાથ પગ ધોઈ બાળકો આવી પહોચ્યાં. ચોકમાં આંબાની છાયામાં તેઓ બેસી ગયાં. સામે ઓટલા ઉપર શિક્ષકો બેઠા.

૧–૪

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

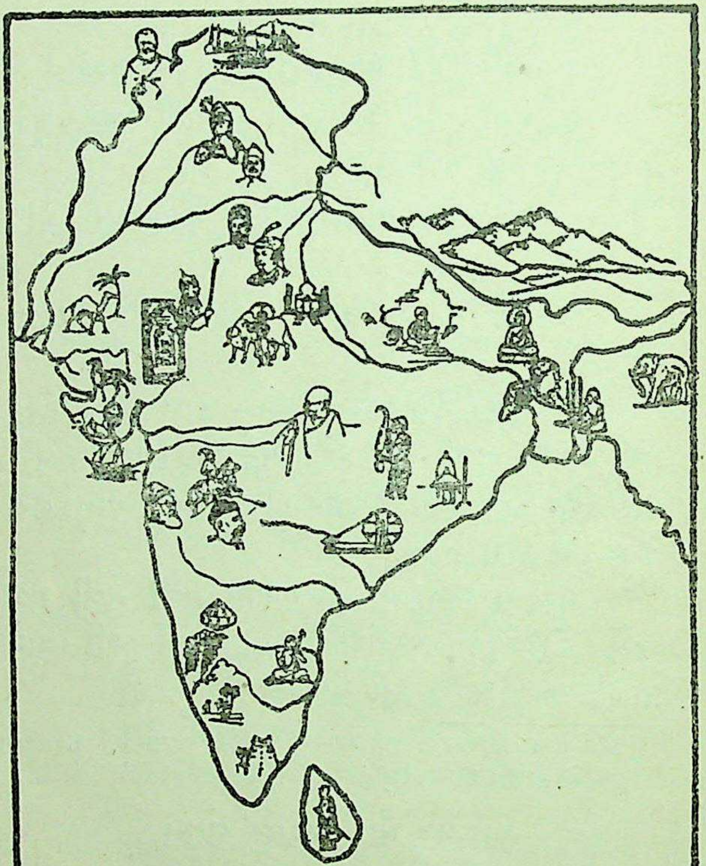

સભાનો ટકોરો પડ્યો. બધા ટટ્ટાર થઈ ગયા. સૌએ સાથે મળી દેશગીત ઉપાડ્યું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મારું વતન આ મારું વતન હાં,
વહાલું વહાલું મને મારું વતન હાં.
જેની માટીની મારી કાયા ઘડેલી,
તેને કરું હું કોટિ કોટિ નમન હાં. વહાલું૦
રાણા પ્રતાપ ને શિવાજી શૂરવીર,
મારા વતનનાં એ મોંઘાં રતન હાં. વહાલું૦
લાલ અને બાલ વળી દાદા ને દાસજીએ
જેને સમર્પ્યું છે સારું જીવન હાં. વહાલું૦
ગાંધી બાપુને હૈયે વસ્યું જે,
સંસાર-સાર ને જીવન-ધન હાં. વહાલું૦
વહાલા વતનની બેડીને તોડવા,
હોંશે ઓવારું હું તન મન ધન હાં. વહાલું૦

ચિમનભાઈ

શાંતિ શાંતિ. તકલીઓ નાચવા મંડી ગઈ. હાથ ઊંચા નીચા જવા લાગ્યા. તાર કંતાવા લાગ્યા.

અરધો કલાક કોઈ બોલશે નહિ, ચાલશે નહિ, ઊઠશે નહિ. મૂંગાં મૂંગાં કાંત્યાં કરશે. તેઓ વહાલા વતનને ખાતર કાંતશે.

તમારી શાળામાં કાંતવાનું કામ ચાલતું હોય તો મૌન-કાંતણની અદ્ભુત અસરનો લાભ ન ગુમાવશો.

બીજાં રાષ્ટ્રગીતો, ગુજરાતીમાં તેમ જ હિંદુસ્તાનીમાં પસંદ કરી બાળકોને ગવડાવો.

ચિત્રમાં વહાલા વતન વિષે ગીતમાં છે તે કરતાં વધારે વિગતો આપી છે. તે વિગતો સૂક્ષ્મદર્શક કાચની મદદથી બતાવવી ઠીક પડશે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૨૦મો : રામ

દશરથ રાજા વિચાર કરે છે:

'હવે મારા વાળ ધોળા થયા. હવે હું વનમાં જઈ તપ કરીશ. રામને ગાદી આપીશ. તે હવે જુવાન થયા છે.'

અયોધ્યામાં આનંદ મંગળ છે. ઘેર ઘેર તોરણ બાંધ્યાં છે. રામ આજે રાજા થવાના છે.

મંથરા દાસી બોલી:

'ઓ રાણી કૈકેયી, જાગે છે કે ઊંઘે છે? રામ આજે રાજા થશે. તારો ભરત તેનો નોકર થશે.'

રાણી કૈકેયી રિસાયાં છે. રાજા દશરથ મનાવે છે.

રાણી કહે છે, 'બે વર આપો તો જ હા, નહિ તો ના.'

રાજા કહે છે, 'જે માગો તે આપું. તમારા કરતાં વધારે શું છે?'

રાણી—જોજો હાં, પછી નહિ અપાય.

રાજા—અરરર રાણીજી, એ શું બોલ્યાં? દશરથ રાજાને તમે નથી ઓળખતાં? માથું જાય પણ વચન ન જાય.

રાણી—ત્યારે એક માગું એ કે મારા ભરતને ગાદી. બીજું માગું એ કે રામને ચૌદ વરસ વનવાસ.

રાજાને તો મૂર્છા આવી ગઈ. તે ધરતી ઉપર ઢળી પડ્યા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રામને જાણ થઈ. રામ મોટે અવાજે બોલ્યા :

'હે નગરીના લોકો, સાંભળો! હું પિતાનું વચન સત્ય કરીશ. હું આજે જ વનમાં જઈશ.'

નગરીના લોકો બોલ્યા, 'ધન્ય છે, ધન્ય છે! રામ, તમે શૂર છો! રામ, તમે વીર છો! રામ, તમારો જય હો!'

રામકથામાંથી બાળકોને કહેવા જેવા બીજા પ્રસંગો : સીતાસ્વયંવર, સીતાહરણ, હનુમાનનું સમુદ્રોલ્લંઘન, લંકાદહન વગેરે.

પાઠ ૨૧ મો : દયાળુ ડોશીમા

વરસાદ વરસતો હતો. મધરાત થઈ હતી. ઝાંપો વાસીને ડોશીમા સૂતાં હતાં.

તેવામાં કોઈનો સાદ સંભળાયો : 'ટાઢે ઠરી જાઉં છું! બાપુ, કોઈ ઘરમાં આશરો દેશો?'

ડોશીમાને દયા આવી. ઝાંપો ઉઘાડી તે બોલ્યાં : 'આવ મારા દીકરા! મારી ઝૂંપડીમાં આવ.'

'ડોશીમા, ભગવાન તમારું ભલું કરજો.' એમ કહી અજાણ્યો માણસ ઝૂંપડીમાં આવ્યો.

ડોશીમાએ શગડી સળગાવી. 'લે બેટા, તાપ.'

પછી તેમણે ઊની ઊની રાબ કરી આપી. 'લે બાપુ, ઊની ઊની રાબ પી.'

પછી માજીએ હૂંફાળી પથારી કરી આપી. 'હવે થાક્યો પાક્યો સૂઈ જા, બાપલા.'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મુસાફરને સૂતાં સૂતાં એક જ વિચાર આવવા લાગ્યો :

આ માજી ન મળ્યાં હોત તો મારું શું થાત ? આ ડોશી નહિ, આ તો મારો પ્રભુજી.'

બાળકોને દયાનાં નાનાં નાનાં કામો કરવાનો શોખ લગાડો. જેવાં કે કૂતરાં, બિલાડાં, ચકલાં, કબૂતર વગેરે નધણિયાતાં પ્રાણીઓ દુઃખથી પીડાતાં જોવામાં આવે તેમની ચાકરી કરવી.

પાઠ ૨૨ મો : પરમેશ્વર

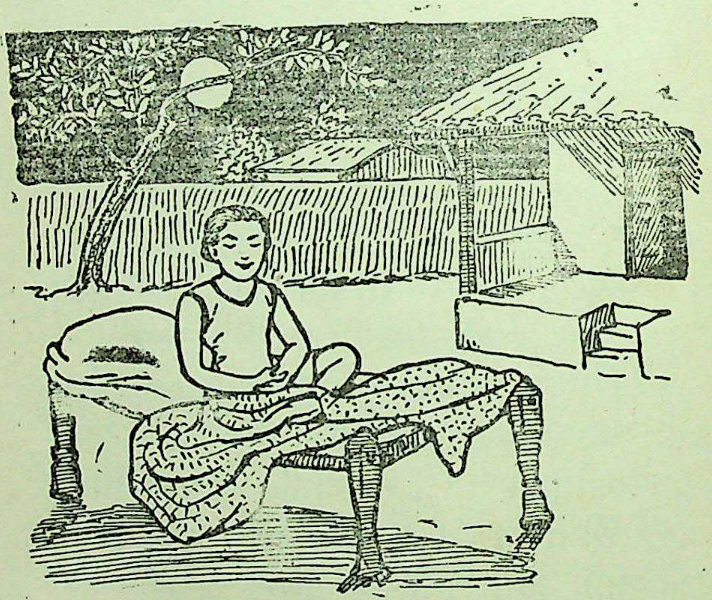

મને કહોને પરમેશ્વર કેવા હશે ?
કેવા હશે ? ક્યાં રહેતા હશે ? મને૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગગનની ઓઢણીમાં ચાંદા, સૂરજ ને
તારાને ગૂંથનાર કેવા હશે? મને૦
આંબાની ઊંચી ડાળે ચડીને
મોરોના મૂકનાર કેવા હશે? મને૦
મીઠા એ મોરોનો સ્વાદ ચખાડી
કોયલ બોલાવનાર કેવા હશે? મને૦
ઊંડા એ સાગરનાં મોજાં ઉછાળી
ઘૂ ઘૂ ગજાવનાર કેવા હશે? મને૦
મનેયે મારી માડીને ખોળે
હેતે હુલાવનાર કેવા હશે? મને૦

પ્રીતમલાલ મજમુંદાર

સંત ફકીરોનાં થોડાંએક ભજનો બાળકોને શીખવો. તેમાં હિંદુસ્તાની ભાષાનાં પદો પણ પસંદ કરી શકાય. આ ઉંમરનાં બાળકો ઘણાં પદોની શરૂઆતની બે ચાર લીટીઓ ગાતાં થશે તોપણ ચાલશે.

પાઠ ૨૩ મો: ઝાડ ખાય ખરું?

ઝાડ ખાય ખરું કે?

'હા, ઝાડ ખાય છે. જો તે ખાય નહિ તો મોટું કેમ થાય?'

ઝાડ શું ખાય?

'માટી અને ખાતર.'

ઝાડ પાણી પીએ ખરું કે?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

'હાસ્તો, પાણી ન પાઈએ તો તે સુકાઈને મરી જાય.'

તે કયા મોઢાથી ખાય પીએ?

'મૂળિયાં એ તેનાં મોઢાં.'

ઝાડ શ્વાસ લે ખરું કે?

'હા, તે શ્વાસ લે છે.'

ઝાડનું નાક કયું?

'તેને આપણા જેવું નાક નથી હોતું. પણ હજારો લીલાં પાનથી તે હવા લે છે. તે જ તેનું નાક.'

ઝાડને હાથ હોય કે?

'તેની ડાળીઓ એ તેના હાથ. આપણે માત્ર બે જ હાથ છે. પણ ઝાડને તો સો સો હાથ.'

ઝાડને પગ હોય ખરા કે?

'હા. પણ તેને ફક્ત એક જ પગ છે. તેનું થડ તે તેનો પગ.'

અરરર, એને બિચારાને એક જ પગ?

'ઝાડને ચાલવાનું નહિ, દોડવાનું નહિ, બેસવાનું નહિ, લાંબા થઈ સૂવાનું નહિ. તેને તો ફક્ત ઊભા જ રહેવાનું. તેને માટે એક પગ ઓછો છે? પણ એ પગને કેટલાં બધાં આંગળાં છે? મૂળિયાં તે તેનાં આંગળાં. તે જમીનમાં ભરાવી ઝાડ ઊભું રહે છે.'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૨૪ મો : ઝાડ હસે ખરું ?

ઝાડ હસે ખરું ?

'હા, હા. એનાં ફૂલ ખીલે છે તે તેનું હસવું છે. તે ખડખડ ખડખડ હસતું નથી. તે તો રંગરંગ રંગરંગ હસે છે, અને મઘમઘ મઘમઘ મલકે છે.'

ઝાડને બચ્ચાં થાય કે ?

'હા. તેનાં ફળ તે તેનાં બચ્ચાં.'

વારુ, ઝાડ કપડાં પહેરતું હશે કે ?

'હા, પહેરે છેસ્તો. થડ ઉપર તે જાડી જાડી છાલ ઓઢે છે. વળી લીલાં લીલાં પાંદડાં એ શું છે ? તાપ ન લાગે એટલા માટે ઝાડે પાંદડાંની ચાદર ઓઢી છે. વળી ઝાડ તો બારે રસિક હોય છે. તે સુંદર ફૂલોના શણગાર સજે છે.'

ઝાડ બોલે ખરું કે ?

'ના, તે બોલે તો નહિ. છતાં પોતાનાં ફૂલની સુગંધીથી તે આપણને બોલાવે છે. મીઠાં મીઠાં ફળ બતાવી તે આપણને બોલાવે છે. શીતળ છાંયડામાં બેસવા તે આપણને નોતરું આપે છે.'

માણસ કરતાં પંખીઓ તેને બહુ વહાલાં લાગે છે. પંખીઓને તે પોતાની ડાળીઓમાં માળા બાંધવા દે છે.

દીવા, ચંદ્ર, નદી, ડુંગર, દરિયો વગેરે પરિચિત વસ્તુઓ વિષે આ જ શૈલીમાં સાદાં વૈજ્ઞાનિક સત્યો બાળકો પાસે રજૂ કરી શકાય.

૧—૫

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૨૫મો : ગાય

હતી, મારા ભાઈલા, હતી, મારી બહેનડી,
કેમ કહો છો ગાય નહોતી રે? હતી૦
કાળી ધોળી ને પીળી કપિલા :
ગાયોને નિત્ય હું દોહતી રે. હતી૦
હાથણીશાં ડિલ ને હરણીશી આંખે,
બારણા વાટે જોતી રે. હતી૦
ગંગા ને જમના, રેવા ને તાપી,
એવાં એવાં નામ તો દેતી રે. હતી૦
વાછડાં મસ્ત બનીને લડતાં,
તેને હું છૂટાં પાડતી રે. હતી૦
મણ મણ દૂધને ટંકે દેનારી
ગાયોનાં ધણ હું ચારતી રે. હતી૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તાંસળે તાંસળે દૂધડાં પીતાં,
　　ગોરસ નિત્ય હું વલોવતી રે. હતી૦
ચંદાના વાંકડી સુંદર શીંગાળી,
　　દોડતી થન થન કરતી રે. હતી૦
ગોપાળની જવ બંસી વાગે,
　　કાન તે દઈને સુણતી રે. હતી૦

શાળાનાં બાળકોમાંથી ઢોર ચારવાનો અનુભવ કેટલાંકને હશે જ. બધાં બાળકોને કોઈ કોઈ વાર ગામના ગોવાળિયાઓ સાથે જવાનું ગોઠવી આપશો.

ગોપાળ-કૃષ્ણની બાળલીલામાંથી વાર્તાઓ કહો.

પાઠ ૨૬ મો : નાની ઉષા

નાની ઉષાને કામ કરવું બહુ ગમે છે. બા સાથે પાણી જવું તો તેને બહુ જ ગમે.

તે ચાર વર્ષની હતી ત્યારથી તેને પાણી જવાનો શોખ છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

એવડી છોકરીથી કાંઈ ઘડો ઊપડે? તે તો લોટો લઈને જતી. લોટો પણ રસ્તામાં છલકાઈ જાય. કોઈ વાર તો પડી પણ જાય.

તોપણ ઉષા પાણી ગયા વિના રહે નહિ. જો બા એકલી ચાલી જાય તો ઉષાને ખોટું લાગે.

હવે તો ઉષાબહેન નવ વર્ષનાં થયાં છે. હવે તે માથા ઉપર ઈંઢોણી મૂકે છે, અને તેના ઉપર ઘડો મૂકે છે. તે ઘડો ઉપાડી ઘર સુધી આવી શકે છે.

હવે તે પોતાનો ઘડો પોતાને હાથે અજવાળે છે. એવો ચળકતો કરે છે કે અંદર મોં દેખાય.

વળી તે ગરગડી ઉપર જાતે ઘડો ખેંચે છે. અને તે કેવી સફાઈથી? લૂગડાં તો જરા પણ બગડે નહિ!

એની હોશિયારીની શી વાત! તે પોતાની મેળે ઘડો માથે લે છે. વળી તે માથા ઉપર ઘડો અધ્ધર પધ્ધર રાખીને ચાલી શકે છે.

ઉષાબહેનને હવે એક જ હોંશ છે: 'બાની જેમ બેડું માથે ક્યારે લઉં!' તે ઘણી વાર દેગડા ઉપર ઘડો મૂકી જુએ છે. હજુ તે ડગી જાય છે.

પણ થોડા દિવસમાં ઉષા શીખી જશે, જરૂર શીખી જશે.

બાળકોને ક્યાં કામોનો શોખ છે તે પૂછો અને તેમના અનુભવોના પાઠો તેમના જ શબ્દોમાં રચો.

બાળકોને વસ્તુઓ સમતોલ રાખવાની રમતો કરાવો: માથા ઉપર ઘડો, હથેળી ઉપર લાકડી, વગેરે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૨૭મો : ઘોડાનો શોખીન

'બાપા, ઘોડો પાવા ક્યારે જશો ?'

'સાંજે જઈશું, બેટા.'

'બાપા, મને તેડી જજો હં. મને ઘોડે બેસવું બહુ ગમે છે.'

'બાપા, સાંજ તો પડી, હવે ચાલો ને. ઘોડો તરસ્યો થયો હશે.'

'તારી સાંજ તો આજ વહેલી જ પડે ને? ઘોડે ચડવાની ઉતાવળ થઈ છે, એમ જ કહે ને!'

'બાપા, ઘોડો છોડી લાવું ?'

'પણ ભાઈ, એણે ચંદી ખાધી કે નહિ ?'

'હા, હા, ચંદી તો ક્યારનીયે ખવડાવી લીધી. મેં પોતે જ મેલી હતી.'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

'ત્યારે હવે જો બેટા. ઘોડે બેસાડું ખરો. પણ એની ચાકરી કરીશ ને?'

'હા, હા, જરૂર કરીશ. કેમ ન કરું? એને ઘમારીશ. એને માલિશ કરીશ. એને ખરેરો કરીશ.'

'પણ બાપા, લગામ મારા હાથમાં દેજો હોં.'

'તું તો, ભાઈ, ઘોડાનો ભારે શોખીન!'

બાળકોને ઘોડા નજીકથી બતાવો. તેની ટેવો, તેની શરીરરચનાનું અવલોકન કરાવો.

પાઠ ૨૮ મો : ભાઈનો આંબો

બહેને રામપાતરમાં જવારા વાવ્યા. ભાઈએ કૂંડામાં ગોટલો વાવ્યો.

ત્રીજે દિવસે જવના કોંટા ફૂટ્યા.

સાતમે દિવસે આંબાનો ફણગો ફૂટ્યો.

બહેને સાત દિવસ જવારા પૂજ્યા. સાતમે દિવસે ગાતાં વાતાં જવારા નદીએ લઈ ગયાં. નદીમાં જવારા પધરાવ્યા.

ભાઈએ કંઈ કૂંડું નદીમાં પધરાવ્યું નહિ. તેમાંથી તો કેરીઓ ખાવી હતી ને!

તેણે તો એક ખાડો ખોદ્યો. ખાડામાં સારી માટી પૂરી. પછી તેમાં ખાતર ભર્યું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ચોમાસું આવ્યું એટલે કૂંકું ફાડી છોડ ખાડામાં રોપ્યો. ખાડાને ફરતી કાંટાની વાડ કરી. ભાઈ-બહેને તે દિવસે ઉત્સવ કર્યો, આનંદ કર્યો.

દસ વરસ સુધી ભાઈબહેને છોડને ઉછેર્યો. દસ વરસ સુધી ભાઈબહેને તેને પાણી પાયું. દસ વરસ સુધી ભાઈબહેને તેને સંભાળ્યો.

ભાઈને આઠનાં અઢાર વર્ષ થયાં. બહેનને પાંચનાં પંદર વર્ષ થયાં. એક ગોટલો વાવ્યો હતો તેમાંથી એક હજાર કેરીઓ ઊતરી.

ભાઈએ ધરાઈને ખાધી. બહેને હોંશે હોંશે ખાધી. બા બાપાએ વખાણી વખાણીને ખાધી. આડોશી પાડોશીએ પણ રાજી થઈ થઈ કેરીઓ ખાધી.

તમને પણ મળી હતી કે નહિ ?

બાળકોને જવારા, ફૂલના રોપા, શાકભાજીના વેલા ઉછેરવાનો શોખ લગાડો.

પાઠ ૨૯મો : લો લો દાતરડી

ચાલો ધરતી મા બોલાવે, લો લો દાતરડી.
ખેતરનાં ખેતર બોલાવે, લો લો દાતરડી.

ચાસે ચાસે ઘાસ ઊગ્યાં છે, લો લો દાતરડી.
ઘાસે ઘાસે ચાસ ડૂબ્યા છે, લો લો દાતરડી.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

કચારે કચારે કચરા ઊગ્યા. લો લો દાતરડી.
કચરે કચરે કચારા ડૂબ્યા, લો લો દાતરડી.
અડખે પડખે સરખા બેસો, લો લો દાતરડી.
ચાસે ચાસે સવળા બેસો, લો લો દાતરડી.
હળવે હળવે હાથે નીંદો, લો લો દાતરડી.
કચરાપૂંજાની જડ નીંદો, લો લો દાતરડી.
નીંદો, ખેતર ચોખ્ખાં બનશે, લો લો દાતરડી.
નીંદો, તૂલ ફાલશે ફળશે, લો લો દાતરડી.
નીંદો, ધરતી પ્રસન્ન બનશે, લો લો દાતરડી.
તે ખેતર ઘર ધાન્યે ભરશે. લો લો દાતરડી.

પ્ર૦

ચોમાસામાં થોડા દિવસ તો બાળકોને નીંદવાનો લહાવો આપજો જ. શાળાનું ખેતર નહિ હોય તેથી શું? ખેતરોવાળાં ઘણાં બાળકો શાળામાં આવતાં હશે, તેમને ત્યાં જઈ શકાય.

શહેરી શાળાઓનાં બાળકોને નજીકનાં ગામડાંઓમાં આવાં કામો કરવા વખતોવખત લઈ જવાં જોઈએ.

પાઠ ૩૦ મો : ગરીબના બાપ

એક મોટું શહેર હતું. તેનું નામ મદીના. ત્યાં બધા મુસલમાનો જ રહે.

હવે એક વાર ઈદનો તહેવાર આવ્યો. મદીના શહેરમાં મોટો મેળો ભરાયો.

ગામના લોકો નવાં નવાં કપડાં પહેરી મેળામાં જતા હતા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

નાનાં છોકરાંઓ તો આજે બહુ જ રાજી થતાં હતાં. તેમને સારું સારું ખાવાનું મળ્યું, સારાં સારાં કપડાં મળ્યાં. અને પાછી મેળામાં જવાની મજા !

બધાં છોકરાંઓ પોતપોતાના બાપની આંગળી ઝાલીને જતાં હતાં.

પણ કોઈ છોકરાનાં માબાપ મરી ગયાં હોય તો ? તે બિચારો કોની આંગળીએ વળગીને મેળામાં જાય ?

મદીના શહેરમાં એક એવો છોકરો હતો. એને મા યે ન હતી કે સારું ખાવાનું કરી આપે. એને બાપે ય ન હતો કે સારાં લૂગડાં પહેરાવી મેળામાં લઈ જાય.

ગામનાં બધાં છોકરાંઓ કૂદતાં કૂદતાં મેળો જોવા જતાં હતાં. આ છોકરો રસ્તાને છેડે ઊભો ઊભો સૌને જોતો હતો, અને રડતો હતો.

ઈદની મજામાં લોકો શેના એની સામુંયે જુએ ?

પણ બધાં જ એવાં નહોતાં.

મદીના શહેરમાં એક દયાળુ સાહેબ રહેતા હતા. તેમની નજર આ છોકરા ઉપર પડી. તેમણે પૂછ્યું, 'બેટા, કેમ રડે છે ?'

છોકરો બોલ્યો, 'સાહેબ, મારે બાપ નથી. હું કોની આંગળી ઝાલી મેળો જોવા જાઉં ?'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

દયાળુ સાહેબ બોલ્યા, 'બેટા, ચાલ મારી આંગળી ઝાલી લે. હું તને મારો બેટો કરું છું.'

આ દયાળુ સાહેબ કોણ હશે? ગરીબપરવર, મહંમદ પેગમ્બર સાહેબ પોતે. ખુદાની તેમના નામ પર હજાર દુવા!

પેગંબર સાહેબની બીજી કથાઓ પણ બાળકોને સંભળાવો.
ગરીબપરવર=ગરીબના પાળનાર.

પાઠ ૩૧ મો : તકલી ગીત

તકલી મારી વાહ મજાની,
ગાંધી બાપુએ વખાણી,
એ તો કેવી આનંદ કેરી વાત છે!
નાના નાના મારા હાથ,
કેવા શોભે તકલી સાથ! એ તો કેવી૦
તકલી ફેર ફુદરડી ફરતી,
ડાબા જમણી, વારા ફરતી. એ તો કેવી૦
કાંતે બા અને બાપાજી,
દાદીમાયે રાજી રાજી. એ તો કેવી૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ક્રાંતે કોટિક ભારતવાસી,
તો તો દુઃખડાં સૌ જાય નાસી. એ તો કેવી૦

તકલી સાચી કામધેનુ,
મીઠી મોહનજીની વેણુ. એ તો કેવી૦

ડુંગર સૂતરના બનાવે,
તારે તારે સ્વરાજ લાવે. એ તો કેવી૦

મારા દેશની કમાણી,
મારી મૂઠીમાં સમાણી. એ તો કેવી૦

તકલી ગુરુ અમે તો માની,
સાચી વિદ્યા એમાં જાણી. એ તો કેવી૦

ચિમનભાઈ

તકલી, રેંટિયો, વગેરે ઉદ્યોગો વિષે પ્રેમ જગાડનારાં બીજાં ગીતો પણ શીખવો.

કામ કરવું અને ગાવું એ બે સાથે સાથે કરી શકાય? આમાં શિક્ષકે સૂક્ષ્મ વિવેક કરવો જોઈએ. કેટલાક નિયમો સૂચવી શકાય: ૧. નવું ગીત શીખવો ત્યારે ઉદ્યોગ સાથે ન કરો. ૨. ઉદ્યોગમાં હજુ કચાશ હોય તો તે સાથે ગીત ન ગાઓ. ૩. ઘણા લાંબા વખત સુધી બંને સાથે ન કરો. ઉદ્યોગ દરમ્યાન સંગીતનું સ્થાન રંગનાં છાંટણાં જેટલું જ હોઈ શકે.

પાઠ ૩૨ મો : નાનાં કારીગરો

વહાલાં બાળકો! તમે તો હવે નાનાં કારીગરો થયાં છો.

તમારી પાસે તકલી છે. તમારી પાસે અટેરણ છે. તમે કારીગરો અને આ તમારાં ઓજારો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સારા કારીગરો પોતાની ચીજોને ખૂબ સાચવે છે. તમારે પણ સારાં કારીગરો થવું છે ને? તો તમારાં ઓજારોને બરાબર સાચવો.

તમારી તકલી સાચવીને પેટીમાં મૂકો. રખડતી મૂકશો તો તે ઠરડાશે.

તમને પૂણી સાચવતાં આવડશે કે? તેને ખુલ્લી રહેવા ન દો. જોઈએ તેટલી જ કાઢો. બાકીની પડીકામાં બાંધી રાખો. પૂણીઓ ખુલ્લી રહેશે તો તેમાં હવા ભરાશે. તે ફૂલી જશે.

એરેરણ પણ બરાબર સાચવો. નહિ તો ઉપરના તાર ગૂંચવાઈ જશે.

ઠરડેલી તકલીએ કાંતવું કેવું છે? ખોડા પગે ચાલવા જેવું છે. માટે તમારો પગ ખોડો થવા ન દેશો.

ફૂલેલી પૂણી કેવી છે? ચોળાયેલા ફૂલ જેવી છે. માટે તમારાં ફૂલ ચોળાવા ન દેશો.

ગૂંચાયેલું સૂતર કેવું છે? ગૂંચાયેલા ચોટલા જેવું છે. માટે તમારો ચોટલો ગૂંચાવા ન દેશો.

સારાં ઓજાર રાખો અને સારાં કારીગર થાઓ.

જેવી કાંતણનાં ઓજારો સાચવવા વિષે કાળજી રાખવાની છે, તેવી જ ખેતીનાં ઓજારો, સફાઈનાં સાધનો, લેખન-સાહિત્યો, પુસ્તકો વગેરેની સાચવણમાં પણ કાળજી રાખવી જોઈએ.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩૩ મો : હરણું

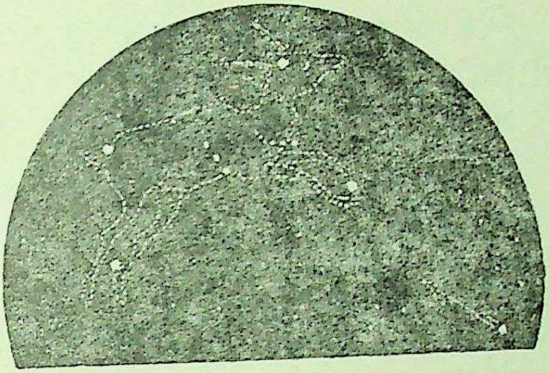

સનનન ! શિકારીએ તીર છોડયું છે.

હરણું જીવ લઈને નાસે છે, ચારે પગે કૂદે છે, ઊભી પૂંછડીએ ભાગે છે.

ઊભો રહે, ઊભો રહે, ઓ શિકારી ! જરા તો પ્રભુનો ડર રાખ.

અહીં દુનિયા ઉપર શિકાર અને આકાશમાં પણ શિકાર ?

પાઠ ૩૪ મો : શ્રવણ

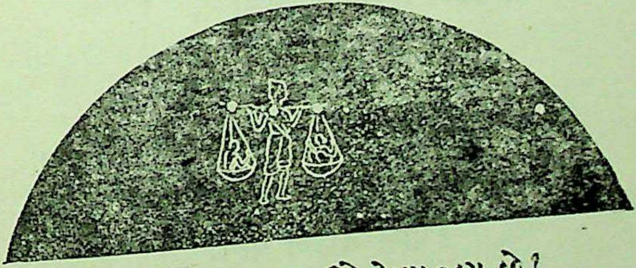

આ ઊંચે કાવડ લઈને કોણ જાય છે ?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તે શ્રવણ છે.

એક છાબડામાં ઘરડા બાપ છે. બીજા છાબડામાં ઘરડી મા છે.

ગંગાકાંઠો આવી ગયો છે.

માબાપ ઘરડાં છે. બન્ને અંધ છે. એમને એક જ આશા છે : 'મરતાં પહેલાં ગંગા નાહીએ.'

શ્રવણે માબાપની આશા પાર પાડી છે.

બધાં માબાપ કહે છે, 'દીકરો હોય તો શ્રવણ જેવો હજો.'

આ નક્ષત્રો બાળકોને આકાશમાં બતાવો.
મૃગ અને શ્રવણની કથાઓ કહો.

પાઠ ૩૫ મો : વરસાદનાં ગીત

૧

આવ રે મેહુલા આવ,
 મેહુલા અષાડના રે. આવ રે૰
ઝબઝબ ઝબકે વીજળી રે,
 વાદળ ધમમમ થાય. મેહુલા૰
નદીએ પાણી આવશે રે,
 ધરતી ડૂબડૂબ થાય. મેહુલા૰
ખેડૂત ખેતી વાવશે રે,
 કપાસ ને કણ થાય. મેહુલા૰

ત્રિભુવન વ્યાસ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨

વાદળ, વાદળ! વરસો પાણી;
મુજને મોજ પડે રમવાની. વાદળ૦
રૂમઝૂમ વરસો,
ઝૂમઝૂમ વરસો,
ઝીણું ઝીણું
ઝરમર વરસો,
મોજ પડે ફોરાં ઝીલવાની. વાદળ૦

ઈશ્વરલાલ દેસાઈ

વરસાદના દિવસોમાં ગાવા માટે આ ગીતો સુંદર રીતે તૈયાર કરાવી મૂકો.

પાઠ ૩૬ મો : વિવેકી છોકરી

સવારે અમારે ઘેર મહેમાન આવ્યા.

મારી બા પાણી ગઈ હતી.

મેં તો બારણામાં જઈ હાથ જોડયા અને કહ્યું, 'જય જય, પધારો.'

એમના ખભા ઉપર થેલો હતો તે મેં લઈ લીધો. 'ના બહેન, ના બેટા,' એમ તે કરતા જ રહ્યા. મેં તો ભાર ઉપાડી લીધો.

મહેમાન ગામડેથી આવ્યા હતા. એમના પગ ધૂળ ધૂળ ભર્યા હતા.

હું ઘરમાં જઈ ગરમ પાણી લઈ આવી. મેં કહ્યું, 'લો, પગ ધોશો? આપને બહુ થાક લાગ્યો હશે.'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પછી મેં ઓશરીમાં શેતરંજી પાથરી કહ્યું, 'આવો, અહીં બેસો.'

મહેમાન બેઠા એટલે મેં તેમને ઠંડું પાણી પીવા આપ્યું.

પછી હું પાસે ઊભી રહી વાતો કરવા લાગી:

'આપ ગામથી ક્યારે ચાલેલા?'

'થાક તો બહુ લાગ્યો હશે.'

'નાહી ધોઈને નીકળ્યા હતા?'

મહેમાને પણ મને પૂછ્યું:

'બેટા, તારી બા ક્યાં ગયાં છે?'

'બહેન, તારા બાપુ ક્યારે આવશે?'

મેં તેમને બધા જવાબો આપ્યા.

એટલામાં મારી બા આવી.

મહેમાને ઊભા થઈ મારી બાને નમસ્કાર કર્યા.

બેડું ઉતારતાં ઉતારતાં મારી બા બોલી:

'ઓહોહો, રવિશંકર મહારાજ! તમે ક્યાંથી? કાગળ પણ લખ્યો નહિ?'

મહેમાન મારી બાને કહે, 'છોકરી ભારે વિવેકી છે. તમારી ખોટ જણાવા દીધી નહિ.'

વિવેકના બીજા પ્રસંગો પણ બાળકો પાસે રજૂ કરી શકો. દા. ત., ૧. બાળક પોતે મહેમાન તરીકે જાય ત્યારે કેમ વર્તે? ૨. તે સભામાં જાય ત્યાં કેમ વર્તે? ૩. તે ટાંગાવાળો હોય તો ગ્રાહકો સાથે કેમ વર્તે? વગેરે.

વિવેક અને અવિવેકના પ્રસંગોના સાદા નાટ્યપ્રયોગો કરશો તો બાળકો ઉપર ઊંડી છાપ પડશે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩૭ મો : શાળા નાહવા ચાલી

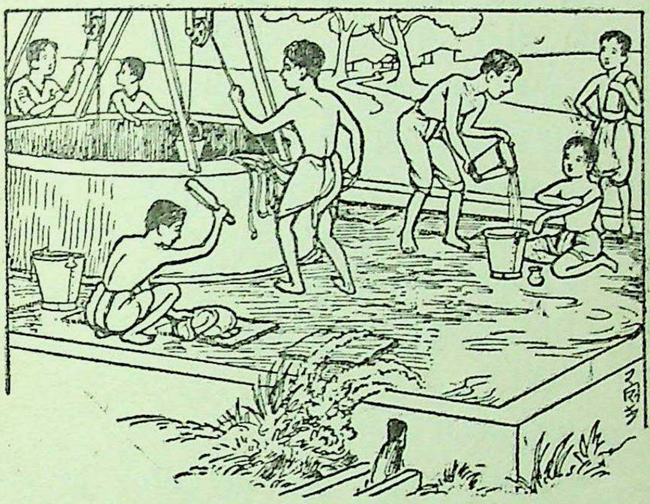

ડોલ દોરડું લીધાં રે, બધાં છોકરાં!
કૂવાકાંઠે ચાલ્યાં રે, બધાં છોકરાં!
દોરડું તો બાંધ્યું રે, બધાં છોકરાં!
ગરેડીમાં ઘાલ્યું રે, બધાં છોકરાં!
ડોલ છોડી ખર ખર ખર રે, બધાં છોકરાં!
પાણી બોલ્યું બૂડ બૂડ બૂડ રે, બધાં છોકરાં!
કચૂડ કચૂડ ખેંચ્યું રે, બધાં છોકરાં!
પાણી આવ્યું ઊંચું રે, બધાં છોકરાં!
ઘસી ઘસી નાહ્યાં રે, બધાં છોકરાં!
ચોળી ચોળી નાહ્યાં રે, બધાં છોકરાં!

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

લૂગડાં ધોયાં છબ છબ છબ રે, બધાં છોકરાં !
ધોકા માર્યા ધબ ધબ ધબ રે, બધાં છોકરાં !
ખભે લીધાં કપડાં રે, બધાં છોકરાં !
ઘેર જવા ઊપડચાં રે, બધાં છોકરાં !

શાળાનાં બાળકો કૂવે ઊપડચાં છે. તેઓ ગીત ગાતાં ગાતાં જાય છે. લોકો કહેવા લાગ્યા, 'આજે તો શાળા નાહવા ચાલી છે.'

કૂવાકાંઠે જઈ પહેલાં તેમણે સફાઈ કરી. થાળું ધોઈ નાખ્યું. કચરો વાળી નાખ્યો. નીક સરખી કરી.

પછી બહેન બોલ્યાં :

'જુઓ બાળકો, હું આ નાના કેશવને નવડાવું છું. તમે ધ્યાન દઈને જોજો. પછી તમે પણ તે રીતે નહાજો.'

પછી બહેને નાના કેશવનાં લૂગડાં પણ ધોઈ બતાવ્યાં.

ત્યાર પછી બાળકો નાહવા લાગ્યાં.
તેઓ નાહતાં જાય છે અને ગાતાં જાય છે.
ગાતાં જાય છે અને નાહતાં જાય છે.

આવા પાઠો માત્ર વંચાવવાથી તેનો અર્થ સરશે નહિ. સ્નાનની પ્રવૃત્તિ શાળા મારફત વખતોવખત કરો, અને ઉત્તમ સ્નાનની પદ્ધતિ વિગતથી શીખવો.

આ પ્રકારની બીજી પ્રવૃત્તિઓ પણ કરાવવી ઘટે. દા. ત., દાતણ કરવું, વાળ ઓળવા, કપડાં ધોવાં વગેરે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩૮ મો : કાબુલી દોસ્ત

કાબુલી રોજ ગામમાં આવતો અને 'હિંગ લો હિંગ' એમ સાદ પાડતો.

બધાં છોકરાં એને જોઈ બીતાં અને ઘરમાં ભરાઈ જતાં. પણ એ કોઈને મારતો નહિ. છોકરાં તેનાથી અમથાં બીતાં.

મારો તે દોસ્ત થઈ ગયો હતો. 'હિંગ લો હિંગ' કરતો તે મારા ઘર પાસે થઈને રોજ નીકળતો. તે મારા ઘરમાં આવ્યા વિના કદી રહેતો નહિ. તે મારે માટે કાજુ અને અંજીર લેતો આવતો. તે મને તેડતો, ખભે બેસાડતો અને વાર્તા કહેતો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

એની બોલી મને બહુ ગમે છે.

'લફશાફ લફશાફ
લફશાફ લફશાફ,'

એવું તે બોલે છે.

બધાં છોકરાં ગાંડાં છે કે એનાથી બીએ છે. કાબુલી તો બહુ ભલો છે.

હમણાં તે પોતાને મુલક ગયો છે. તેના મુલકનું નામ કાબુલ છે. કાબુલમાં બધા કાબુલીઓ ને કાબુલીઓ જ રહે.

કાબુલી મને કહેતો હતો કે, 'મારે એક તારા જેવડો નાનો છોકરો છે. તેનું નામ હસન છે.'

મને બહુ મન થાય છે કે કાબુલ દેશમાં જાઉં અને હસન જોડે રમું. મારા કાબુલી દોસ્તે તો મને તેડી જવાની હા પાડી. પણ બાપાએ કહ્યું. 'મોટો થાય ત્યારે જજે.'

નાનાં બાળકોને પરદેશીઓથી ડરતાં શીખવવાની સમાજને કુટેવ પડી ગઈ છે. તેનું નિવારણ શાળાઓમાં થવું ઘટે. દૂર દેશના વાસીઓ તરફ તેમને ભય અને શંકાથી નહિ પણ મહેમાની અને મહોબતથી જોતાં કરો.

પાઠ ૩૯મો : ચાંદલિયો

સંતાકૂકડી રમે, ચાંદલિયો સંતાકૂકડી રમે;
રાતલડીને સમે, ચાંદલિયો સંતાકૂકડી રમે.
કાળી ધોળી વાદળીના ઘેરામાં ઘૂમતો,
ઊગે અને આથમે. ચાંદલિયો૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

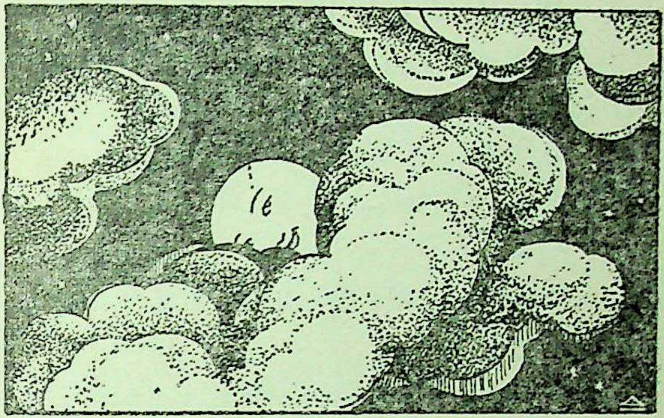

કોક કોક વાદળીની પાછળથી એને
  ફુવારા છોડવા ગમે. ચાંદલિયો૦
કોઈને માથે તો કોઈને ખંભે,
  કોઈને ચરણે નમે. ચાંદલિયો૦
દૂધની પિચકારી વાદળીના મોં પર
  મારીને ભાગતો ભમે. ચાંદલિયો૦
છોટી પકડવા આવે જો એને,
  દોડાવતો એ દમે. ચાંદલિયો૦
મોટી જો પકડીને પૂરે, તો એને
  હસતો હસતો ખમે. ચાંદલિયો૦
હું પેલી નાનકડી વાદળીનો ભેરુ,
  તમે કોના છો તમે ? ચાંદલિયો૦

ત્રિભુવન વ્યાસ

ચંદ્રની કલાઓનું અવલોકન કરવાનું બાળકોને સૂચવો. [દોરો.
ખરી રીતે વાદળી દોડે છે છતાં ચંદ્ર દોડતો ભાસે છે, એ હકીક્ત તરફ ધ્યાન

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૪૦ મો : પેરીન બહેનના કાંકરા

શિરીન — બહેન પેરીન, તારે કોઈક વાર જ તૂટે છે. અને મારે તો તૂટ તૂટ જ થયાં કરે છે.

પેરીન — હા બહેન શિરીન. હું તાર ઉપર ધ્યાન આપું છું. અને તારી આંખો જો. કેવી ચકર ચકર ફરે છે!

શિરીન — ત્યારે બહેન, હવે મારે શું કરવું? હું તો હવે કંટાળી છું.

પેરીન — ના બહેન શિરીન, કંટાળવું ઠીક નથી. મારે પણ પહેલાં બહુ તૂટતું. હવે મેં ધ્યાન દેવાની ટેવ પાડી છે. તેથી મારા તાર તૂટતા નથી.

શિરીન — શું ખરેખર તેં ધ્યાન દેવાની ટેવ પાડી, બહેન? તેવી ટેવ શી રીતે પાડી તે મને ન કહે?

પેરીન — સાંભળ બહેન, મેં શું કર્યું તે તને કહું છું.

હું કાંતવા બેસતી ત્યારે કાંકરા લઈને બેસતી.
તાર તૂટે કે તરત એક કાંકરો બાજુએ મૂકું.
પૂણી પૂરી કરુ ત્યાં તો કાંકરાની ઢગલી થઈ જાય.
પછી હું તે કાંકરા ગણી કાઢું, અને મારી વહીમાં નોંધી લઉં.

પહેલાં તો એક પૂણીમાં ૧૦–૧૨ વાર તૂટતું.
પછી એક પૂણીમાં ૭–૮ વાર તૂટવા લાગ્યું.
પછી ૪–૫ વાર તૂટે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પછી ૨-૩ વાર જ તૂટે.

હવે એક પૂણીમાં માંડ એકાદ વાર તૂટે છે. ઘણી વાર તો તૂટે જ નહિ.

શિરીન—વાહ, બહેન પેરીન, આ તારી રીત તો બહુ મજાની છે. મને તે ઘણી ગમી ગઈ છે. હું આ ઘડીથી જ કાંકરા ગણવાનું શરૂ કરીશ.

હવે શિરીનના તાર તૂટતા નથી. હવે તેને કાંતતાં કંટાળો આવતો નથી.

પેરીન બહેનના કાંકરા તે કદી ભૂલશે નહિ.

બાળકોમાં ધ્યાન દેવાની ટેવ પાડવા તેમને ઠપકો આપવા કરતાં કંઈક આવી જ પદ્ધતિઓ શોધી કાઢવી ઘટે.

પાઠ ૪૧ મો: પ્રહ્‌લાદ—૧

નવી નવાઈની વાત છે. કાદવમાંથી કમળ ઊગ્યું: રાક્ષસને ઘેર પ્રહ્‌લાદનો જન્મ થયો.

પ્રહ્‌લાદજીને નાનપણથી ભગવાનની ભક્તિ ગમે.

બાપ હતો રાક્ષસોનો રાજા. તે ડોળા કાઢી બોલ્યો:

'બેટા પ્રહ્‌લાદ, ખબરદાર! ભગવાનની ભક્તિ છોડી દે.'

પ્રહ્‌લાદજીએ હાથ જોડી કહ્યું:

'પિતાજી, પિતાજી, ભગવાનની ભક્તિ તો ન છોડું.'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રાક્ષસે ગુરુને બોલાવ્યા :

'ગુરુ મહારાજ, આ છોકરાને લઈ જાઓ. એને ખરેખરો રાક્ષસ બનાવો.'

ગુરુજી બાળકને પટાવવા લાગ્યા : 'પ્રહ્‌લાદજી, ભગવાનનું નામ છોડો તો તમને મેવા મીઠાઈ આપું.'

પ્રહ્‌લાદ — ના ગુરુજી, મેવા મીઠાઈ મને ભાવતાં નથી. મને તો ભગવાનનું નામ ભાવે છે.

ગુરુ — ભગવાનનું નામ છોડો તો હાથી ઘોડા આપું.

પ્રહ્‌લાદ — ના ગુરુજી, હાથી ઘોડા મને વહાલા નથી. મને ભગવાનનું નામ વહાલું છે.

ગુરુની શાળામાં રાક્ષસોના ઘણા છોકરાઓ હતા. તેમને પ્રહ્‌લાદ ઉપર પ્રેમ બંધાયો. તેઓ પણ ભગવાનની ભક્તિ કરવા મંડયા.

બિચારા ગુરુ બહુ જ ગભરાયા. તે રાજા પાસે જઈને બોલ્યા, 'રાજા, રાજા, લો તમારો છોકરો પાછો. મારાથી તે ઠેકાણે નહિ આવે.'

પાઠ ૪૨ મો : પ્રહ્‌લાદ – ૨

રાજાએ હાક પાડી :

'રાક્ષસો, આ છોકરાને પર્વત ઉપરથી પછાડો.'

રાક્ષસોએ પ્રહ્‌લાદજીને પર્વત પરથી પછાડયા. છતાં તે તો હસે છે અને ભગવાનનું ભજન કરે છે !

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રાજાએ વળી ત્રાડ નાખી:

'રાક્ષસો, આ છોકરાને દરિયામાં ફેંકી દો.'

રાક્ષસોએ પ્રહ્લાદજીને દરિયામાં ફેંક્યા. છતાં તે તો હસે છે અને ભગવાનનું ભજન કરે છે!

રાજાએ વળી ગર્જના કરી:

'રાક્ષસો, આ છોકરાને બાળી નાખો.'

રાક્ષસોએ લોઢાનો થાંભલો ધખાવ્યો. પ્રહ્લાદજી તોયે ડર્યા નહિ!

રાજા બોલ્યો, 'છોકરા, ક્યાં છે તારો ભગવાન? હોય તો બતાવ મને.'

પ્રહ્લાદ—પિતાજી, તે તો બધે છે. શું આપ તેને નથી દેખતા?

રાક્ષસ—ક્યાં છે? શું તે આ થાંભલામાં છે?

પ્રહ્લાદ—હા પિતાજી, તે થાંભલામાં પણ છે.

રાક્ષસ—ત્યારે ભેટ તારા ભગવાનને.

પ્રહ્લાદજી જરા પણ ડર્યા નહિ. તે ધખધખતા થાંભલાને બાઝી પડ્યા. ત્યાં તો કડડડ અવાજ થયો. થાંભલો ફાટ્યો. તેમાંથી નરસિંહ ભગવાન પ્રગટ થયા. ભક્તને ભગવાન ભેટી પડ્યા.

ભગવાન બોલ્યા:

'બાપુ, માગ માગ.'

પ્રહ્લાદ બોલ્યા, 'ભગવાન, હું બાળક શું

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

માગું ? દુનિયા ઉપર દયા કરો. આથીયે મોટાં દુઃખ પડે, તોયે તમને ન ભૂલું.'

સત્યને ખાતર દુઃખ ખમનાર મહાત્માઓની બીજી કથાઓ બાળકોને સંભળાવો : જેવી કે, **રામ**, ધ્રુવ, હરિશ્ચંદ્ર વગેરે.

પાઠ ૪૩ મો : સફાઈ ગીત

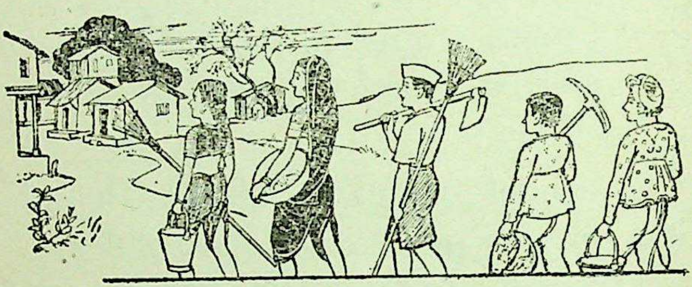

ચાલો ઊઠોને, આજ કરીએ સફાઈ,
નાનાં ને મોટાં, બહેનો ને ભાઈ!
કચરાનો પાર નહિ.
પૂંજો અપાર અહીં;
ભૂંડું તે ભૂખ જેવું ના રે સહેવાય. ચાલો૦
આંગણિયાં વાળીએ,
શેરીઓ ઉજાળીએ;
રંગોળી રંગ ઘેર ઘેરે સોહાય. ચાલો૦
અમે અમારા
ભંગી થનારા;
ખંખેરી નાખી ખોટી મોટાઈ. ચાલો૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

માતા બધાની
ભંગી સદાની;
તોયે એની રજ માથે લેવાય. ચાલો૦
વાયુયે ગંગી,
વરસાદે ભંગી;
મોટા ભંગી દાદા સૂરજ સોહાય. ચાલો૦
અંધારાં કાપવાં,
અજવાળાં આપવાં;
સાચો ધરમ, એ જ સાચો છે ન્યાય. ચાલો૦

ચિમનભાઈ

આવાં ગીતો સફાઈનું કામ કરતી વખતે ન ગવાય, પણ સફાઈ માટે ટુકડી જતી હોય ત્યારે અથવા સફાઈ પૂરી કરી છંટકાવ, રંગોળી વગેરે પતાવ્યા બાદ ગવાય.

સ્વચ્છતા-સેવકોને સફાઈ કરવાની કળા ઉત્તમ રીતે શીખવો. તેઓ ઝાડુ વગેરે શરીરને લગાડે નહિ, લબડતાં કપડાં સાથે કામ કરે નહિ, કામ કર્યા પછી હાથ પગ મોં ધોવાની કે નાહવાની આળસ કરે નહિ.

પાઠ ૪૪ મો : એક મુસાફર

બાદશાહ કચેરી ભરીને બેઠો હતો. ત્યાં એક મુસાફર આવ્યો. મુસાફર બહુ જ જોરાવર હાતે. તે સુસવાટા મારતો હતો. તે આમતેમ ડોલતો હતો. તેનાં લુગડાં ફડફડ ઊડતાં હતાં.

તે આવ્યો એટલે કચેરીમાં બધું હાલી ઊઠયું. માથાના વાળ ફરફર હાલવા લાગ્યા. લોકોનાં

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

કપડાં ફગફગ ઊડવા લાગ્યાં. નાની ટોપીઓ અને હળવી પાઘડીઓ તો ઊડી જ પડી!

બાદશાહ કહે, 'આવો બેસો. ક્યાં રહો છો!'

મુસાફર કહે, 'ઘર જ કોને છે? અમે તો ફરતારામ! આ આખી દુનિયામાં રહીએ છીએ.'

બાદશાહ કહે, 'શું કામ કરો છો?'

મુસાફર કહે, 'કામ તો મોટાં મોટાં કરું છું. મરજીમાં આવે તો ઝાડને હલાવ્યા કરું છું. મરજી થાય તો વાદળાંને દોડાવું છું. કોઈ વાર મોરનાં પીછાં એવાં ઉડાડું છું કે મોર વાંકો જ વળી જાય.

'મરજીમાં આવે ત્યારે ફૂલો સાથે રમું છું. તેમને આમતેમ ડોલાવું છું અને હસાવું છું.

'માણસોને મોટે ભાગે હું હેરાન જ કરું છું. ધૂળ તો કોઈ વાર એવી ઉડાડું છું કે તેઓની આંખો જ પુરાઈ જાય.

'મને કોઈ રોકી શકે જ નહિ. રાજાના મહેલમાંયે હું તો જઈને રહું.'

બાદશાહ કહે, 'ત્યારે તમારો કોઈ ઉપરી ખરો કે?'

મુસાફર કહે, 'મારો ઉપરી વળી કોણ? મારો ઉપરી એક ખુદા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

'પણ કેટલાક લુચ્ચા માણસો કોઈ વાર મને પકડે છે. પછી તેઓ મને ઘંટીએ દળવા બેસાડે છે. કેટલાક મારી પાસે પાણી ભરાવે છે. કેટલાક વળી મને વહાણે જોડી મારી પાસે વહાણ હંકાવે છે.

'નાનાં છોકરાં સારાં. તેઓ તો મને પિપૂડીમાં ભરીને વગાડે છે. એ મને બહુ ગમે.'

બાદશાહ કહે, 'ત્યારે હવે તમારું નામ કહો.'

મુસાફર — મારું નામ ત્રણ અક્ષરનું છે.

મારો પહેલો અક્ષર પ છે.

બીજો અને ત્રીજો અક્ષર વાંચો તો તેનો અર્થ જંગલ થાય.

ત્રીજો અને બીજો વાંચો તો ૭+૨ થાય.

મારું નામ સમજ્યા, નામદાર?

બાદશાહ કહે, 'જાણ્યું જાણ્યું તમારું નામ. તમને તો અમે ઓળખતા હતા.'

બાદશાહની કચેરીમાં આવા બીજા મુસાફરોને પણ ખડા કરો; જેવા કે, મેઘરાજા, અગ્નિ, સૂર્ય, ચંદ્ર, નદી વગેરે.

પાઠ ૪૫ મો : કીડી અને કબૂતર

એક નદી હતી. નદીને કાંઠે પીપળો હતો. પીપળાના થડમાં કીડીનું દર હતું. ટોચ ઉપર કબૂતરનો માળો હતો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ચોમાસું આવ્યું. વરસાદ થયો. કીડીના દરમાં પાણી પેસી ગયું. કીડીબાઈ નદીમાં તણાવા લાગ્યાં.

કીડીએ રાડ પાડી, 'કોઈ કાઢો રે કાઢો, હું તણાઈ જાઉં છું.'

કીડીની રાડ કબૂતરે સાંભળી. તેને થયું, 'લાવ કીડીને કાઢું.'

ચાંચથી પાંદડું તોડી તેણે નદીમાં નાખ્યું.

'કીડીબાઈ, આ પાંદડા ઉપર ચડી જાઓ.'

કીડી પાંદડા ઉપર ચડી ગઈ. પછી કબૂતરે ઊડીને પાંદડું બહાર કાઢ્યું.

કીડી બોલી, 'ભગવાન તમારું ભલું કરશે.'

હવે એક વાર ત્યાં પારધી આવ્યો. તેણે ઝાડ ઉપર જાળ નાખી.

કબૂતર બાપડું ભોળું. તેને કંઈ જ ભાન નહોતું. તે તો ઘૂ ઘૂ ઘૂ કરતું બેઠું હતું.

પણ કીડીને ખબર પડી ગઈ.

તે સરસરાટ ઝાડ ઉપર ચડી. છાનીમાની કબૂતર પાસે ગઈ. તેને પગે ચટ દઈને ચટકો ભર્યો.

કબૂતર તો ઘૂ ઘૂ ઘૂ કરતું ઊડી ગયું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

કબૂતર છટકી ગયું. પારધીની મહેનત પાણીમાં ગઈ.

કીડી અને કબૂતર એક જ ઝાડમાં રહેતાં હતાં. તેઓ કદી લડતાં નહિ. તેઓ એકબીજાનું કામ કરતાં. કીડીને દુઃખ પડે ત્યારે કબૂતર મદદ કરે. કબૂતરને દુઃખ પડે ત્યારે કીડી મદદ કરે.

એક ઝાડનાં રહેવાસી કીડી અને કબૂતર પડોશીધર્મ પાળે છે, તેવી પડોશીધર્મની બીજી સાદી વાર્તાઓ બાળકો ઉપજાવી શકશે. જેવી કે, એક ઘરમાં વસતાં કૂતરા અને બિલાડીની, એક શાળામાં ભણતાં મોટાં બાળકો અને નાનાં બાળકોની, ગામમાં પાસે પાસે રહેતા ગરીબ અને શ્રીમંત પડોશીઓની.

પાઠ ૪૬ મો : રોટલાના મિત્રો

ભૂખ્યો ભગો — રોટલાભાઈ, રોટલાભાઈ, તમને કોની સાથે બને છે?

રોટલો — મને દૂધ સાથે સારું બને છે.

ભૂખ્યો ભગો — દૂધ અમે ક્યાંથી લાવીએ, ભાઈ સાહેબ? અમારે ઘેર ગાય નથી.

રોટલો — મને દહીં સાથે પણ સારું બને છે.

ભૂખ્યો ભગો — તમેયે ખરા છો, રોટલાભાઈ! અમારી પાસે દૂધ જ નથી, તો દહીં શેનું બનાવીએ?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રોટલો — તો પછી મને ગોળ સાથેયે બહુ બને છે. સાથે ઘી હોય તો વળી ઓર મજા.

ભૂખ્યો ભગો — અમારા ખેતરમાં શેરડી નથી. અમે ગોળ ક્યાંથી લાવીએ ? ગાય વિના ઘી પણ ક્યાંથી લાવીએ ?

રોટલો — તમારી પાસે મરચું છે ? મરચા સાથે મને ઠીક ઠીક બને છે.

ભૂખ્યો ભગો — મરચું તો અમને તીખું લાગે.

રોટલો — તો પછી મીઠાની ગાંગડી લો. તેની સાથેયે મને બને છે.

ભૂખ્યો ભગો — મીઠું તો અમને ખારું લાગે.

રોટલો — ત્યારે હવે છેલ્લું એક નામ કહું છું. તે મારો વહાલામાં વહાલો દોસ્ત છે. તે છે ડુંગળીનો દડો.

ભૂખ્યો ભગો — ડુંગળીનો દડો કે ? અરે રોટલાભાઈ, ત્યારે અત્યાર સુધી બોલ્યા કેમ નહિ ?

ભૂખ્યો, ભગો ઠેકડો મારીને ઊભો થઈ ગયો, અને ડુંગળીનો કાંદો લઈ આવ્યો.

ભૂખ્યો ભગો — રોટલાભાઈ, તમે બહુ સારો ભાઇબંધ રાખ્યો છે હાં. તે કેવો સરસ છે !

જરા જરા તીખો, જાણે તેમાં મરચું હોય.
જરા જરા ગળ્યો, જાણે તેમાં ગોળ હોય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

જરા જરા ખારો, જાણે તેમાં મીઠું હોય,
વાહ તમે અને વાહ તમારો દોસ્ત !
વાહ રોટલો અને વાહ ડુંગળીનો દડો !

રોટલાના બીજા મિત્રોનાં નામો પણ બાળકોને સૂચવી શકાય... શાકભાજી, દાળ, કચુંબર, મૂળો વગેરે.

ડુંગળીમાં રહેલા જુદા જુદા સ્વાદોનું પૃથક્કરણ ભૂખ્યા ભગાએ કર્યું તેવું બીજાં શાકો અને ફળોનું બાળકો રસથી કરી શકશે.

પાઠ ૪૭ મો : ચબૂતરો

ગામ વચ્ચે ચબૂતરો છે. તેમાં પક્ષીઓ ચણવા આવે છે. લોકો તેમાં રોજ દાણા નાખે છે. સવારે દાણા નાખે ને સાંજે જોઈએ તો સાફ.

ચબૂતરામાં જાત જાતનાં પક્ષીઓ આવે છે.

પણ તેમાં કબૂતરો ખરાં છે. મહેનત કરી દાણા મેળવવા નહિ, અને ચબૂતરામાં આવી તૈયાર માલ ખાવો !

ગરીબ બિચારી ચકલી ! તેને ચબૂતરામાં કોણ પેસવા દે ? તે બીતી બીતી કઠેડા ઉપર બેસે છે, ત્યાંથી બેચાર દાણા ચાંચમાં મૂકી ઊડી જાય છે.

કાગ ઋષિ મરજી થાય તો ક્યારેક આવે. એમને દાણા ક્યાં ભાવે છે ? એમનું ખાવાનું તો જુદી જાતનું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

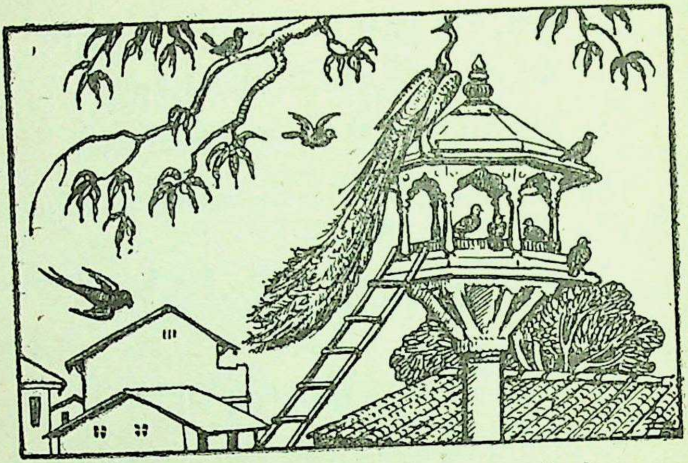

મોર આવે ત્યારે જોવાની મજા આવે છે.

એવડો મોટો મોર! સાવરણા જેવો પીંછાંનો પૂળો! સૂપડાં જેવી પાંખો! ફરડ ફરડ કરતો તે આંબા ઉપરથી ઊતરે છે.

ચબૂતરાનાં પક્ષીઓ તેના ફડફડાટથી જ ડરી જાય છે. તેઓ ફરરર કરતાં જીવ લઈને ઊડી જાય છે.

પછી તો ચબૂતરામાં એકલો મોર અને તેની ઢેલ. મોર ચબૂતરાનો રાજા અને ઢેલ ચબૂતરાની રાણી. મોર દાણા ચણે, થન થન નાચે, ટીહુક ટીહુક બોલે, અને મોજ આવે તો કળા પણ કરે.

ચબૂતરામાં ઘણી વાર પોપટનાં ટોળાં પણ ચણવા આવે છે. તે વખતે કેવો સુંદર દેખાવ લાગે છે! કોઈ જાણે આ ચબૂતરો નથી, પણ લીલું લીલું

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ઝાડ છે. લીલા પોપટ ને લીલાં પાંદડાં! રાતી ચાંચો ને રાતાં ફળ!

લોકો પોપટને પકડી પાંજરામાં શા માટે પૂરતા હશે? તે કરતાં આવો ચબૂતરો બહુ સારો. મરજી પડે ત્યારે પોપટ આવે, અને મરજી પડે ત્યારે ઊડી જાય.

શાળામાં પક્ષીઓ માટે દાણાપાણીનાં કૂંડાં ટાંગી બાળકોને તેઓની દોસ્તી કરવા દો. પક્ષીઓનું બોલવું, ચાલવું, ઊડવું, તેમના માળાઓ વગેરેનું અવલોકન કરવા તેમને પ્રેરો.

પાઠ ૪૮ મો : ચાલો રેંટિયા જોવા-૧

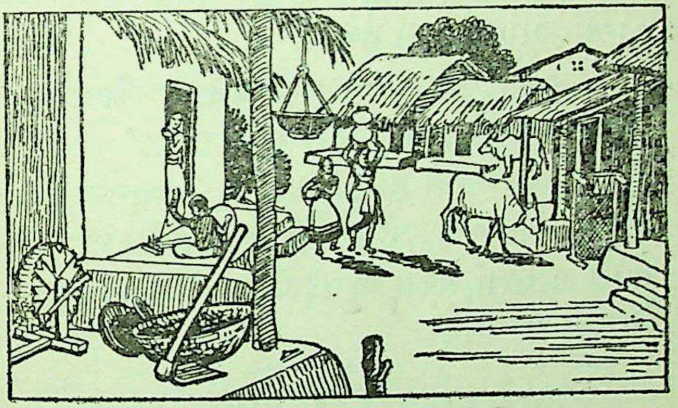

આજે બધાં બાળકો લહેરમાં છે, આજે ફરવા જવાનો દિવસ છે.

બહેન — આજે તો આપણે રેંટિયા જોવા જઈશું.

પાર્વતી — ત્યારે તો બહેન, મારે ઘેર જ ચાલો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બધાં બાળકો — હા હા, બરાબર છે. પાર્વતીના ઘરનાં બધાં કાંતે છે. તેના ફળિયામાં પણ બધાં કાંતે છે.

બહેન — વાહ, ત્યારે તો આપણે ત્યાં જ જઈશું.

નાની પાર્વતી આજે આનંદથી નાચવા લાગી.

પાર્વતીનું ઘર આવ્યું. તે એક નાની ઝૂંપડી હતી.

પાર્વતીએ બારણેથી જ બૂમ પાડી, 'બા બા, જો, હું કેટલાં મહેમાનો લાવી!'

તેનાં બા રસોડામાં રોટલા ઘડતાં હતાં. બા કહે, 'આવો આવો. ચાલો બધાં ખાવા બેસી જાઓ. ભૂખ્યાં થયાં હશો.'

બહેન કહે, 'ના બા, અમે તો જોવા આવ્યાં છીએ. અમારે તમારા રેંટિયા જોવા છે.'

પછી બાએ હાથ ધોઈ બધું બતાવવા માંડયું. રેંટિયો બતાવ્યો. પછી પીંજણ બતાવી. પાર્વતીની બાને પીંજતાં સરસ આવડે છે. પછી તેમણે સૂતરની પોટલી બતાવી.

પાઠ ૪૯ મો : ચાલો રેંટિયા જોવા — ૨

બહેન — બા, રોજ કેટલું કાંતો ?

બા — બધાં મળીને દોઢ બે આંટી કાંતીએ.

બહેન — તમારા સૂતરની ખાદી બતાવશો ?

પાર્વતી — આ મારી ઘાઘરી અમારી ખાદીની જ છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાર્વતીની બા—આ મેં લૂગડું પહેર્યું છે, તે અમે પોર વણાવેલું. અને જુઓ આ ચાદર. તેને ત્રણ વર્ષ થઈ ગયાં. અને આ ગોદડું જોયું? તેની ખાદીને છ સાત વર્ષ થયાં હશે. પહેલાં ધોતિયું હતું, તે બે વર્ષ ચાલ્યું. પછી તેનુંજ ગોદડું ભર્યું.

બહેન—જુઓ બાળકો, પાર્વતીનાં બા કેવાં ડાહ્યાં છે?

એટલામાં ફળિયાની બધી બહેનો ભેગી થઈ ગઈ. તેઓ કહે, 'બહેન, અમને બાળકોનાં ગીતો સંભળાવો.'

પછી બાળકોએ ગીતો ગાયાં. બહેને પણ એક ગીત ગાયું. બહેનનો રાગ બહુ સારો છે.

પછી બહેન કહે, 'કોઈની ત્રાક ઠરડાયેલી હોય તો લાવો. હું સુધારી આપીશ.'

બાળકો કહે, 'પણ બહેન, તમે શાનાથી સુધારશો?'

બહેને પોતાની થેલીમાંથી નાની હથોડી અને એરણ કાઢયાં.

બાળકો—બહેન, તમે બહુ પક્કાં છો. અમે તો જાણતાં જ નહોતાં કે તમે એ લાવ્યાં છો.

બહેન—રેંટિયા જોવા કંઈ તેના વિના નીકળાય?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બહેને બે ત્રાકો સમારી આપી.
એમ રેંટિયા જોઈ બાળકો પાછાં ફર્યાં.
'જય જય!' 'જય જય!'
'આવજો!' 'આવજો!'

આવાં પર્યટનોને શિક્ષણમાં ખાસ સ્થાન આપો. ખેતરો, વાડીઓ; કુંભાર, વણકર, સુતાર, લુહાર, ઘાંચી, મોચી વગેરે કારીગરોનાં ફળિયાં જોવા બાળકોને લઈ જાઓ.

પાઠમાંની શિક્ષિકાએ ત્રાકો સમારી આપી તેમ, જ્યાં જાઓ ત્યાં કાંઈક ઉપયોગી કામ અવશ્ય કરો.

પાઠ ૫૦મો: ડાંગર

જુઓ, જુઓ, ડાંગર રોપી
ખેતર ખેડી ડાંગર રોપી,
ધરુ ઉખેડી ડાંગર રોપી,
કાદવના ગારામાં રોપી,
કીચડના ક્યારામાં રોપી, ડાંગર રોપી.

જુઓ, જુઓ, ડાંગર ખીલી.
વાવલિયાએ ડાંગર ખીલી,
મેવલિયાએ ડાંગર ખીલી,
ખેતરનો રસ ખાઈ ખીલી,
ખાતરનો કસ ખાઈ ખીલી, ડાંગર ખીલી.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

જુઓ, જુઓ, ડાંગર લીલી.
વેલા સરખી ડાંગર લીલી,
પીલા સરખી ડાંગર લીલી,
નવલા નાંદરવાથી લીલી,
કુમળા કરશણથી પણ લીલી, ડાંગર લીલી.

જુઓ, જુઓ, ડાંગર પાકી.
ખેતર છલકે, ડાંગર પાકી,
ખેડૂત મલકે, ડાંગર પાકી,
કણ વાવી ને સો કણ પાકી,
મણ વાવી ને સો મણ પાકી, ડાંગર પાકી.

જુઓ, જુઓ, ડાંગર કાપી.
સોના સરખી ડાંગર કાપી,
હરખી હરખી ડાંગર કાપી,
ખેડૂતના ઘરની ભૂખ કાપી,
બારે મહિનાની ભૂખ કાપી. ડાંગર કાપી.

પ્ર૦

ખેતીનાં બધાં કામોમાં આનંદ છે. પણ રોપણીનો આનંદ તો ઓર જ છે ક્યારી ભરાઈ ગઈ હોય, માથે વરસાદ વરસતો હોય, ઘૂંઘટીઓ ઓઢી ખેડૂતોનું ટોળું રોપવા નીકળી પડ્યું હોય ! ખેડૂતો માટે આ કામ નથી, પણ ઉત્સવ જ છે. તે દિવસોમાં બાળકોને શાળામાં રોકવાં ન ઘટે. તેમના જીવ તો રોપણીમાં જ હોય છે.

પીલો=ફણગો; નાંદરવું=પહેલા વરસાદથી ઊગી નીકળેલું ઝીણું ઝીણું ઘાસ; કરશણ=કણસલું; ખેતીનો મોલ.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૫૧ મો : તમને કોણ ગમે ?

ભાનુ કહે, 'મને દામુકાકા બહુ ગમે એ મને ચિત્રો બતાવે છે અને વાર્તાઓ કહે છે.'

જમુ—મને નાનામામા ઘણા ગમે. એ મને ફરવા લઈ જાય અને સુંદર સુંદર ફૂલ અપાવે, સરસ સરસ ફળ અપાવે.

તારા—મને તો ઝીણીફોઈ ગમે. એ મને રમાડે ને તોફાન કરવા દે.

મનુ—મને કમુમાશી સાથે મજા પડે. એ મને પાણી ભરવા લઈ જાય, વાસણ અજવાળવા દે. અને ચણિયો ભીનો થાય તોયે વઢે નહિ.

મણિ—મને તો લલિતાભાભી પાસે ગમ્મત આવે એ મને સારી પૂણી આપે. મારી જોડે તકલી કાંતવા બેસે. અમારી બેની શરત મંડાય. વળી તે મને વાતો કહે અને ગીતો શીખવે.

ત્યારે નાનો બચુ બોલ્યો, 'મને તો બાપુ અને બા જ બહુ ગમે. એમના વિના મને ચાલે નહિ'

આ સાંભળી ભાનુ, જમુ, તારા, મનુ, મણિ, બધાં હસી પડ્યાં. તે બોલ્યાં, 'અરે બચુ, તું તો જરાયે સમજતો જ નથી. બાપુ ને બા તો બધાંને જ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગમે. એમાં શું કહેવું ? આ તો બીજાંઓની વાત છે.'

બચુ કહે, 'બાપુ ને બા હોય તો પછી હું રતનકાકી પાસે પણ જાઉં, જમનામાશી જોડેયે રમું, ફુઆ ને માસાના ખોળામાંયે ચડું, અને ભાઈ-ભાભી પાસે પણ રહું. પણ બાપુ ને બા તો મને જોઈએ જ.'

ત્યારે બીજાં છોકરાં બોલ્યાં, 'હા, ભાઈ, હા; તું સાચો. બાપુ ને બા તો બધાંને જોઈએ જ જોઈએ.'

આ પાઠમાં બાળકો પોતાનાં અને પોતનાં સગાંઓનાં નામો ગોઠવશે તો તેમનો રસ વધશે.

માબાપની સેવાની વાર્તાએ બાળકોને કહો. દા. ત શ્રવણ, ગણપતિ, ગાંધીજી.

પાઠ ૫૨મો : સંપીલું કુટુંબ

દેહાજીના ઘરમાં બહુ સારો સંપ છે. બધાં માણસો સાથે સાથે રહે છે, સાથે મળીને કામ કરે છે. એકબીજાને મદદ કરે છે. તેથી દેહાજી ઘણા સુખી છે.

એક વાર આખું કુટુંબ ખેતરથી ઘેર આવતું હતું. આવતાં આવતાં પાયાજીને કાંટો વાગ્યો. તે બિચારા તો બેસી પડયા. પાયાજીનું દુઃખ જોઈ આંખીબહેનને આંસુ આવ્યાં, અને જીભીબહેન વોય વોય કરવા મંડયાં.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

હાથાજી દોડી આવી પાયાજીને પંપાળવા લાગ્યા.

જીભીબહેનની રાડ જીવાબાપાએ સાંભળી. તેમણે મતિબાને કહ્યું, 'જરા જઈને જુઓ તો, આ છોકરાંઓ કેમ રડે છે?'

મતિબાએ આવી પૂછ્યું, 'છોકરાંઓ, શું થયું છે? બધાં કેમ રડો છો?'

જીભીબહેને બધી વાત કહી. ત્યારે મતિબા બોલ્યાં, 'આમ રડવાથી શું વળે?

'બધાં મળી ઉપાય કરો. દીકરી અંખી, આંસુ લૂછી નાંખ અને કાંટો ક્યાં વાગ્યો છે તે બતાવ.

'અને બેટા હાથાજી, તું એકાદ મજબૂત કાંટો શોધી લાવ.'

પછી અંખીબહેને દુખતી જગ્યા બતાવી. હાથાજી મજબૂત કાંટો લઈ આવ્યો.

હાથાજીએ પહેલાં તો દુખતી જગ્યા ધોઈ સાફ કરી. પછી નવા કાંટાથી ખોતરવા માંડયું. આંગળીભાભીએ એ કામમાં બહુ મદદ કરી. તેમણે દાબીને કાંટો ઊંચો ચડાવ્યો. તરત જ નાની નખીબહેન દોડી આવી. તેણે કાંટો પકડીને ખેંચી કાઢ્યો.

પાયાજીને આરામ થયો એટલે તે ઊભો થઈ ગયો. એ જોઈ મુખાજીકાકા અને દંતાકાકી રાજી થઈ મલક્યાં.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પછી જીવાબાપાએ દેહાજીને કહ્યું, 'હવે ફિકર નથી. આગળ ચાલો.'

પછી દેહાજીનું આખું કુટુંબ આનંદ કરતું ઘેર ગયું.

આ જ રીતે ખાવું, નાહવું, કાંતવું વગેરે બીજાં કામો પણ દેહાજીના ઘરના બધા લોકો સંપીને કેવી રીતે કરે છે, તેની કલ્પનાઓ બાળકો કરી શકશે

પાઠ ૫૩મો : ઘરડાં મા

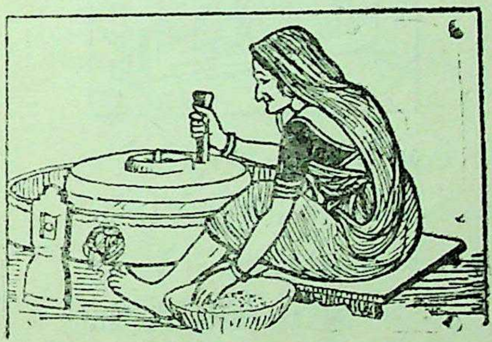

ઘમર ઘમર ગાય રે,
 ઘરડાં માની ઘંટુડી.
ઝીણો લોટ દળાય રે,
 ઘરડાં માની ઘંટુડી.
લોટી દૂધ લવાય રે,
 ઘરડાં માની ઘંટુડી.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

માજીનો બેટો,
તાજું દૂધ પીતો,
પીને જાડો થાય રે,
ઘરડાં માની ઘંટુડી.

ગર ગર ગર ગર ફરતો રે,
ઘરડાં માનો રેંટિયો.

કાતી ફાળકડાં ભરતો રે,
ઘરડાં માનો રેંટિયો.

વણકર ખાદી વણતો રે,
ઘરડાં માનો રેંટિયો.

માજીનો બેટો,
ડગલી પહેરી બેઠો,
પહેરી ટાઢડી હરતો રે,
ઘરડાં માનો રેંટિયો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ખચ ખચ નીંદે ખચાક રે,
ઘરડાં માની દાતરડી
ખેતર ચોખ્ખું ચણાક રે,
ઘરડાં માની દાતરડી.
આનો છૂટે તડાક રે,
ઘરડાં માની દાતરડી.
માજીનો બેટો,
પેટ ભરી ખાતો—
તાજાં રોટી શાક રે,
ઘરડાં માની દાતરડી.

જુગતરામ દવે

આ રીતે ગુજારો કરનાર ગરીબ માણસો ગામમાં કોણ કોણ છે, તેની શોધ કરવા બાળકોને સૂચવો. કોઈની પડોશમાં જ તે રહેતાં હશે. કોઈને તો પોતાની જ ઘરડી મા ઉપર આ ગીત જોડાયેલું લાગશે.

તેવા લોકોની સેવા કરવાની પ્રેરણા બાળકોને આપો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૫૪મો: હજરત ઉમર–૧

હજરત ઉમર સાહેબ મુસાફરીએ નીકળ્યા.

સવારી માટે ઊંટ હતું. નોકર ઊંટને દોરીને ચાલતો હતો.

રસ્તો ઘણો લાંબો હતો. વળી તે ઘણો અઘરો પણ હતો. રેતીનું રણ હતું.

ઉમર મહાન ખલીફ હતા. બાદશાહ હતા, પણ તે ખુદાના બંદા હતા.

તેમણે નોકરને કહ્યું,

'હવેથી આપણે વારા બાંધીશું. એક મજલ હું ઊંટ પર બેસીશ અને એક મજલ તું ઊંટ પર બેસજે.'

નોકર અદબથી બોલ્યો,

'આ શું બોલ્યા, નામવર? આપ મહાન બાદશાહ અને હું આપનો ગુલામ.'

ખલીફ બોલ્યા,

'ખુદા પાસે રાજા અને રંક સરખા છે. શું બાદશાહના પગ થાકે અને નોકરના પગ ન થાકે?'

પછી માલિક અને નોકર એ રીતે ચાલ્યા. થોડી વાર ખલીફ ઊંટ પર બેસે અને નોકર નીચે ચાલે. થોડી વાર નોકર ઊંટ પર બેસે અને ખલીફ નીચે ચાલે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૫૫મો : હજરત ઉમર—૨

એમ કરતાં કરતાં શહેર નજીક આવ્યું. એ જ વખતે ઊંટ પર ચડવાનો વારો નોકરનો આવ્યો, અને ચાલવાનો વારો ખલીફનો આવ્યો.

નોકર બોલ્યો, 'હવે શહેર આવ્યું. હવે આપ જ સવારી કરો.'

ખલીફ—શહેર આવ્યું તો શું થયું? શું સવારી કરવાનો તારો વારો નથી?

નોકર—નહિ નહિ માલિક. જંગલમાં જુદી વાત હતી. શહેરમાં એ ન શોભે.

ખલીફ—શું જંગલમાં ખુદા છે અને શહેરમાં ખુદા નથી? સવારી કરવાનો તારો જ હક છે.

શહેરમાં તેઓ દાખલ થયા ત્યારે ઊંટ ઉપર નોકર બેઠો હતો. ખલીફ દોરી ઝાલીને ચાલતા હતા.

શહેરના લોકો આ દેખાવ જોઈ દિંગ થઈ ગયા. તેઓ કહેવા લાગ્યા, 'આ ખલીફ માણસ નથી તે તો ખુદાનો બંદો છે.'

મુસ્લિમ સમાજની બીજી કથાઓ પણ બાળકોને કહો.

પાઠ ૫૬મો : વરસાદનો આંક

અમારી નાનકીને કંઈ કંઈ સૂઝે છે. કોઈને ન સૂઝે એવું એને સૂઝે છે.

એક વાર અમે બેઠાં બેઠાં કાંતતાં હતાં. બહાર વરસાદ આવતો હતો. નાનકી પૂછે છે: 'ભાઈ ભાઈ, આનો આંક કયો?'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

હું તો સમજ્યો જ નહિ. મેં કહ્યું, 'શું! કોનો આંક?'

નાનકી—આ વરસાદનો આંક.

હું—એટલે?

નાનકી—કેમ, આપણે સૂતરનો આંક કાઢીએ છીએ ને? તેમ વરસાદની ધારનો આંક હશે ને?

હું—અલી નાનકી, તારી તો વાત જ ઓર છે વળ વરસાદને તે આંક હોય?

નાનકી—કેમ ન હોય, ભાઈ? આ જુઓ ને. નેવાની દંઠૂડી પડે છે તે એક આંક કરતાંયે જાડી છે વરસાદની ધાર તો બહુ ઝીણી છે. એટલે તેનો આંક ૨૦ તો હશે જ ને?

નાનકીના એવા તો બહુ તુક્કા છે. તે કહે છે, 'આકાશમાં ભગવાન પીંજે છે અને કાંતે છે. ધોળી વાદળી તે ભગવાને પીંજેલો પોલ. વરસાદની ધાર તે ભગવાને કાંતેલું સૂતર. ભગવાનને ઘણા હાથ હોય. એટલે તે ઘણી ધારો એક સાથે કાંતે છે.'

મેહ ગાજે તો નાનકી કહે છે, 'ભગવાને રેંટિયામાં તેલ ઊંજ્યું નથી.'

વીજળી થાય ત્યારે કહેશે, 'ભગવાન દાંત કાઢે છે'

બા કહે છે, 'આ આપણી નાનકી કવિ થવાની લાગે છે.'

સૂતરને જોખીને આંક કાઢતાં શીખવો, તેમ જ નજરે જોઈને આંક પારખવાનો અભ્યાસ પણ કરાવો.

पुस्तकालय गुरुकुल कांगड़ी

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વધી શિક્ષણ યોજનાએ આવીને વેગ આપ્યો છે; એટલું જ નહિ, આપણા દેશના સાર્વત્રિક શિક્ષણ-પ્રચારને માટે ઉપયોગી એવી કેટલીક મૌલિક વસ્તુઓ પણ સૂચવી છે. સંપાદક મંડળે આ ચોપડીઓ ઘડવામાં ઉપરના ખ્યાલોને ઘટતું ધ્યાન આપ્યું છે.

પ્રાથમિક વાચનમાળાનાં પુસ્તકોમાં ક્રમિકતા ઉપરાંત ચોપડીના પાઠોમાં દૃષ્ટિ, આદર્શ અને વિષયની એકસૂત્રતા અને સંવાદિતા સાચવવાની હોય છે. એ જો ધ્યાનમાં ન લેવાય તો પાઠ્યપુસ્તકનો એક કીમતી ગુણ નાશ પામે અને તેટલે અંશે તેની કેળવણી-શક્તિ હણાય. આ માળામાં આ ગુણ સાચવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

આ ચોપડીના પાઠોમાં વિદ્યાર્થીઓને વાચનનો આનંદ પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહેશે. પણ કેવળ વાચનનો આનંદ પૂરો પાડવો એટલો જ તેનો હેતુ નથી. આ પાઠો વિદ્યાર્થીઓમાં કામકાજ, સેવા આદિ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે ઉત્સાહ જન્માવે, તેમનામાં ઉચ્ચ ભાવનાઓ પ્રેરે અને ઉમદા ટેવોનાં બી વાવે, એવી આશા પણ સેવવામાં આવી છે.

વાચનમાળાના આ હેતુઓ ઉત્સાહી શિક્ષકો દ્વારા જ પાર પડી શકે. પાઠોને અન્તે નાનાં બીબાંમાં કેટલીક સૂચનાઓ મૂકવામાં આવી છે, તે તેમને માટે છે.

આ ચોપડી તૈયાર કરવામાં અનેક લેખકો, કવિઓ અને શિક્ષકોએ અનેક રીતે મદદ કરી છે. તે સૌ ભાઈબહેનોનો સંસ્થા વતી આભાર માનું છું.

આશા છે કે, ગુજરાતના શિક્ષકોને અને વિદ્યાર્થીઓને આ ચોપડી ગમશે અને તેઓ તેને અપનાવશે.

ગૂ૦ વિ૦ કાર્યાલય
તા. ૨૦–૪–'૪૧

મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ
મહામાત્ર

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બીજી આવૃત્તિ પુનર્મુદ્રણ, ૧૨,૦૦૦
ચાર આના જુલાઈ, '૪૬ કુલ પ્રત ૨,૬૨,૦૦૦

મુદ્રક અને પ્રકાશક : જીવણજી ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, ખજૂરીની પોળ, કાળુપુર, અમદાવાદ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar